

Sveriges ekonomiska välbefinnande

Utveckling, nuläge och prioriteringar inför framtiden

2006

McKinsey&Company

Denna studie är initierad, genomförd och helt finansierad av McKinsey & Company och McKinsey Global Institute. Som sådan är den helt oberoende och har inte gjorts på uppdrag av något företag, myndighet eller annan organisation.

McKinsey & Company

McKinsey & Company är en global managementkonsultfirma. Med mer än 6 500 konsulter på 82 kontor i 44 länder hjälper McKinsey ledande företag med strategi- och organisationsfrågor, operativa förbättringar och teknologifrågor. McKinsey har funnits permanent i Sverige sedan 1979. Idag arbetar totalt 130 konsulter på våra kontor i Stockholm och Göteborg.

Sedan McKinsey grundades 1926 har vi fokuserat på att hjälpa våra klienter att uppnå substantiella och varaktiga förbättringar i sina verksamheter. I tillägg till traditionellt klientarbete har McKinsey en lång tradition av att arbeta pro bono med viktiga samhällsfrågor.

McKinsey Global Institute

McKinsey Global Institute (MGI) etablerades 1990 inom McKinsey som ett oberoende globalt forskningsinstitut fokuserat på makroekonomiska frågor. Syftet med MGIs forskning är att med fakta och insikter ge stöd åt ekonomiska beslutsfattare inom såväl politik som näringsliv.

I sitt arbete drar MGI nytta av McKinseys globala nätverk av experter, och arbetar även tillsammans med ledande akademiker.

För tio år sedan genomförde McKinsey & Company i Sverige tillsammans med McKinsey Global Institute en studie om Sveriges ekonomi. I denna analyserades olika branscher och åtgärder för att förbättra utvecklingen identifierades. Slutsatsen var att Sverige vid den tidpunkten hade både lägre produktivitet och lägre förmåga att skapa arbeten relativt omvärlden, med svensk lastbilstillverkning som det enda undantaget.

I denna rapport, *Sveriges ekonomiska välstånd*, studerar vi den svenska ekonomiska utvecklingen och dess underliggande drivkrafter under det gångna decenniet, utmaningar för att skapa ekonomisk tillväxt, och nödvändiga prioriteringar för politiska beslutsfattare, företagsledare och fackförbund för att skapa förbättrad ekonomisk tillväxt. Rapporten använder McKinsey Global Institutes metodik som tidigare använts vid studier av mer än 15 länder och över 30 branscher.

Under studien har vi fått mycket värdefull hjälp av ett stort antal personer i det globala nätverk av branscheexperter som finns inom McKinsey och även kunnat dra nytta av den breda kompetens och erfarenhet som McKinsey Global Institute har byggt upp i sitt arbete med studier av länder och enskilda branscher. Vi har också haft förmånen att få stort och aktivt stöd från våra akademiska rådgivare Martin Bailly, tidigare ordförande för President Clintons ekonomiska rådgivare, och Lars Calmfors, professor vid Institutet för internationell ekonomi vid Stockholms universitet. Arbetet har letts av ett engagerat team bestående av Karl Bengtsson, Martin Hjerpe, Petter Hallman, Fabio Pedrazzi och Niklas Bengtsson, och vi har även kunnat dra fördel av den stora entusiasm, det stöd och det kunnande som alla våra kollegor i Sverige har visat.

Vi skulle även vilja uttrycka ett stort tack till alla de representanter från företag, branschorganisationer, fackförbund, myndigheter och andra organisationer som har bidragit med insiktsfulla kommentarer och diskussioner under arbetets gång.

I linje med vår tradition att aktivt bidra till samhällsutvecklingen är denna studie, precis som 1995, ett helt oberoende arbete, initierat, helt finansierat, och utfört av McKinsey.

Det är vår förhoppning att arbetet kan bidra till ökad förståelse och samsyn runt nödvändiga åtgärder för att skapa förbättrad ekonomisk tillväxt i Sverige.

Stockholm i maj, 2006

Claes Ekström

Director, McKinsey & Company

Diana Farrell

Director, McKinsey Global Institute

Sammanfattning

1995 publicerade McKinsey & Company Sverige, i samarbete med McKinsey Global Institute (MGI), sin första rapport om Sveriges ekonomi. För att förstå hur utvecklingen i Sverige har varit sedan dess, och vad de huvudsakliga drivkrafterna har varit, har vi nu genomfört en ny studie av den svenska ekonomin. Återigen har studien genomförts i samarbete med MGI. Vi har tre syften med arbetet. För det första vill vi analysera den ekonomiska utvecklingen i Sverige från 1992 till idag med fokus på produktivitet och sysselsättning, och med detaljstudier av ett antal branscher. För det andra vill vi tydliggöra vilka utmaningar Sverige står inför givet den utveckling som varit och förväntade omvärldsförändringar. För det tredje diskuterar vi nödvändiga prioriteringar för att skapa bättre förutsättningar för ökad ekonomisk tillväxt i framtiden.

Utgående från en svag startpunkt 1995...

Från 1960- och 1970-talen till slutet av 1990-talet föll Sveriges BNP per capita relativt övriga länder. I McKinsey-studien som publicerades 1995 konstaterades att under perioden 1980 till 1992, mätperioden för studien, föll Sveriges BNP per capita relativt andra länder från 115 procent av OECD-genomsnittet och en delad sjundeplacering till endast 106 procent och en fjortondeplacering. Låg konkurrensintensitet på grund av omfattande regleringar på produktmarknaderna identifierades som huvudorsaken bakom både betydligt lägre produktivitet och lägre förmåga att skapa nya arbetstillfällen i de svenska branscherna jämfört med de länder som då var ledande. I flera branscher var Sveriges produktivitet mer än 20 procent lägre än i det jämförda land som hade högst produktivitet. Resultatet var lägre ekonomiskt välbefinnande och lägre tillväxt i ekonomin.

...har Sverige tack vare stark produktivetsökning i näringslivet hejdat fallet i BNP per capita relativt omvärlden...

Sveriges ekonomiska utveckling under perioden 1992 till 2004 har varit relativt starkare och BNP-tillväxten har varit i nivå med OECD-genomsnittet. Det relativa fallet har därmed hejats och Sverige ligger nu med 112 procent av genomsnittet på en trettondeplats. Under den första delen av tidsperioden fortsatte visserligen fallet i BNP per capita relativt andra länder och Sverige nådde den lägsta punkten 1998 med 104 procent av OECD-genomsnittet. Mellan 1998 och 2004 var utvecklingen dock starkare än i övriga länder, vilket förklarar att den totala utvecklingen 1992 till 2004 varit i linje med genomsnittet.

Stark produktivitetstillväxt i näringslivet förklarar den positiva utvecklingen. Produktivitetstillväxten i näringslivet, vilket utgör cirka 70 procent av alla sysselsatta i Sverige, har under det senaste decenniet varit den

Stark produktivitetstillväxt i näringslivet har bidragit till att hejda Sveriges sedan länge pågående fall i BNP per capita relativt omvärlden.

fjärde starkaste i hela OECD. Med 3,3 procent i årlig tillväxt har den varit en och en halv gång högre än genomsnittet i OECD. Den totala produktiviteten i Sverige (inklusive offentlig sektor) växte med 2,4 procent årligen 1992 till 2004, vilket var i linje med OECD-genomsnittet och betydligt starkare än genomsnittet i de övriga länderna i EU15, som under samma tidsperiod var 1,9 procent per år.

Den starka produktivitetstillväxten i näringslivet är tydlig också i enskilda branscher. Fordonstillverkningen, detaljhandeln, banksektorn, och livsmedelsindustrin har alla visat stark produktivitetstillväxt. Även i jämförelse med andra länder har produktiviteten i dessa branscher utvecklats väl och de står sig betydligt starkare i en internationell jämförelse idag än för 10 år sedan. Såväl fordonstillverkning som banksektor är i klass med de bästa av de övriga länderna i jämförelsen.

...till följd av minskade regleringar som har skapat högre konkurrens och förutsättningar för ökad produktivitet i näringslivet

Omfattande avregleringar under de senaste 10-15 åren, både i landet som helhet och i enskilda branscher, förklarar den starka produktivitetstillväxten inom det svenska näringslivet. Förändrade regleringar har intensifierat konkurrensen inom många branscher och gett företagen förbättrade möjligheter att anpassa sig och samtidigt ökat behovet för dem att förbättra sig. Detta har sammanlagt givit ökande produktivitet inom näringslivet, vilket är i linje med tidigare MGI-studier av andra länders ekonomier¹.

Tre förändringar har varit viktiga. För det första gav Sveriges anpassning till, och senare inträde i, EU 1995 minskade handelshinder med resten av unionen. De lägre handelshindren resulterade i ökad konkurrens från företag i andra länder, vilket tvingade svenska företag att bli mer effektiva. Exempelvis har importen inom livsmedelsindustrin ökat med 8 procent per år mellan 1993 och 2002, vilket tvingar svenska livsmedelsföretag att agera för att kunna förbli konkurrenskraftiga.

Samtidigt har EU-inträdet medfört en förbättrad tillgång till den inre marknaden. Till exempel har livsmedelsexporten från Sverige vuxit med 15 procent per år under samma period. För det andra har skärpt konkurrenslagstiftning lett till rättvisare konkurrens. Tidigare konkurrenslagstiftning var relativt verkningsslös, vilket exempelvis ledde till prissamarbeten på branschnivå. Den typen av beteende är inte längre tillåtet. För det tredje har det genomförts ett flertal avregleringar och reformer på branschnivå. Förändringar av Plan- och bygglagen har till exempel lett till ökad konkurrens inom detaljhandeln; 1992 förändrades lagen så att kommunpolitiker blev tvungna att ta större hänsyn till konkurrenssituationen när de gav tillstånd för nya aktörer att etablera sig. Vidare har avregleringen av banksektorn lett till att nya banklicenser har delats ut, vilket har gett ökad konkurrens.

Fordonsindustrin är ett gott exempel på hur avsaknaden av produktmarknadsbarriärer har lett till stark konkurrens och därmed produktivitetstillväxt. Konkurrensen mellan globala företag inom bilindustrin är mycket intensiv. Utan några barriärer som skydd mot utländsk konkurrens har svensk fordonsindustri ständigt varit tvungen att öka sin produktivitet för att klara sig. Den svenska fordonsindustrin var under det senaste decenniet mycket framgångsrik inom detta område. 2003 var Sveriges fordonsindustri, tillsammans med Japans, mest produktiv, hade den högsta produktivitetstillväxten och skapade flest arbetstillfällen av de jämförda länderna.

Som kontrast är byggindustrin ett exempel på en bransch med många kvarvarande hinder som bromsar produktivitetstillväxten. En strikt Plan- och bygglag, byråkratisk detaljplaneringsprocess, detaljerade byggnormer och oligopolstrukturer i delar av värdekedjan fortsätter att förhindra innovation i byggindustrin och gör den ineffektiv. Det har som en följd inte skett några påtagliga förbättringar i produktivitet i byggindustrin under de senaste åren och dessutom har sysselsättningen i industrin fallit. Det är ett stort problem inte enbart för

att Sveriges byggindustri sysselsätter 3,5 procent av arbetskraften och står för 4,4 procent av BNP, utan även för att ineffektivitet i byggindustrin påverkar andra branscher genom att öka kostnaden för kontor, fabriker, bostäder, sjukhusbyggnader, etc.

Produktivitetstillväxten i den offentliga sektorn har dock sannolikt varit låg...

Då Sverige har en stor offentlig sektor, 30 procent av de arbetande i landet, är produktiviteten i denna av avgörande betydelse för landets ekonomiska välfärd. I nationalräkenskaperna mäts inte denna, bland annat för att det är svårt att mäta kvantitet och kvalitet i de olika tjänster som produceras. Istället används kostnaden som ersättning för förädlingsvärdet. Detta gör att produktivitetssökningen 2,4 procent per år i hela ekonomin understiger näringslivets ökning på 3,3 procent per år.

Den verkliga produktivitetssökningen i offentlig sektor är sannolikt också låg. Precis som i privat sektor är konkurrensintensitet och regleringsmiljö nära kopplat till produktivitetstillväxt¹. Då offentlig verksamhet är utsatt för kraftiga regleringar och begränsad konkurrens förfaller det rimligt att produktiviteten där ökar betydligt långsammare än i näringslivet. Detta stämmer också överens med de akademiska försök som tidigare gjorts att mäta produktiviteten i den svenska offentliga sektorn.

...och Sverige har misslyckats med att skapa nya arbetstillfällen...

Jämfört med omvärlden har Sverige varit betydligt sämre på att skapa nya arbetstillfällen. Mellan 1992 och 2003 minskade sysselsättningen i befolkningen mellan 15 och 64 års ålder med 3,1 procent. Detta kan jämföras med till exempel Storbritannien, Frankrike och Norge, som alla under samma tidsperiod ökade sysselsättningen med cirka 4 procent. Skillnaden mellan de båda förändringarna motsvarar mellan 400 000 och 500 000 jobb i Sverige.

... framförallt i näringslivets tjänstebranscher

Sveriges misslyckande att skapa arbetstillfällen är mest påtagligt i näringslivets tjänstesektor, där Sverige har varit sämst på att skapa arbete bland de elva länder vi jämfört med. Från 1992 till 2003 skapade Sverige nya jobb i den privata tjänstesektorn motsvarande 4,0 procent av befolkningen i arbetsför ålder. Under samma period skapades privata tjänstearbeten motsvarande 5,7 procent i Japan, 8,1 procent i Tyskland och 13,5 procent i Holland. Sveriges låga förmåga att skapa nya jobb har bidragit till att skapa ett problem med en hög de facto-arbetslöshet. Misslyckandet är särskilt allvarligt både givet den långsiktiga trenden i alla industrialiserade länder att arbetstillfällen skiftar från tillverkningsindustrin till tjänstebranscherna och det faktum att privata tjänstebranscher är en stor del av ekonomin med cirka 40 procent av alla sysselsatta i Sverige.

Sverige måste säkerställa goda förutsättningar för fortsatt produktivitetstillväxt i näringslivet, öka produktivitetstillväxten i den offentliga sektorn samt förbättra förmågan att skapa nya jobb i näringslivets tjänstesektorer.

¹ Se exempelvis, Diana Farrell, "The Real New Economy", Harvard Business Review, oktober 2003; och Martin Baily och Diana Farrell, "A road map for European economic reform", The McKinsey Quarterly, september 2005.

² Se Thomas Dohrmann och Lenny Mendonca, "Boosting government productivity", The McKinsey Quarterly, 2004: 4, tillgänglig online på www.mckinseyquarterly.com.

Höga skatter och kontraproduktiva regleringar är de huvudsakliga orsakerna till Sveriges dåliga förmåga att skapa nya arbetstillfällen i tjänstebranscherna.

Höga skattekilar ökar kostnaden på arbetskraft för arbetsgivare och potentiella kunder, vilket leder till minskad efterfrågan. Skattekilarna gör också att tjänster med lägre förädlingsvärde (restaurangbesök, detaljhandelstjänster, hushållsnära tjänster, etc) relativt sett blir mycket dyra. Till exempel behöver en person med en lön på 26 000 kronor per månad (runt en tredjedel av alla heltidsanställda i Sverige har denna lön eller högre) arbeta sex timmar för att kunna köpa en timmes arbetskraft av en person med svensk medellön. Som en följd väljer många konsumenter i Sverige att göra denna typ av tjänster på egen hand, alternativt att köpa tjänsten på den informella marknaden. Formell sysselsättning inom dessa områden är också låg i en internationell jämförelse.

Dessutom finns det branschspecifika regleringar som begränsar sysselsättningen i enskilda branscher. Till exempel gör höga kostnader för arbete på kvällar och helger i detaljhandeln det dyrare för affärer att ha öppet på tider som generellt sett passar kunderna bättre. Kostnaden för arbetskraft inom detaljhandeln ökar med 70 procent på sena veckodagskvällar och med 100 procent på helgerna. Dessa kostnader resulterar i kortare öppettider vilket leder till både lägre service för kunderna och lägre sysselsättning inom detaljhandeln. Total sysselsättning inom detaljhandeln är mycket lägre än i till exempel Storbritannien (motsvarande 180 000 jobb i Sverige), där kostnaden för arbetskraften inte varierar lika mycket beroende på klockslaget.

På samma sätt bidrar omfattande arbetskraftsbarriärer inom byggindustrin till lägre produktivitet, vilket leder till högre kostnader för kunderna. Detta begränsar efterfrågan, vilket i sin tur resulterar i lägre sysselsättning i industrin. Exempel på dessa barriärer är ett ineffektivt ackordslönesystem och skråindelningen av arbetskraften.

Trögrörligheten på den svenska arbetsmarknaden bidrar också till att begränsa antalet nya jobb genom att bromsa strukturomvandlingen i ekonomin. Denna trögrörlighet gör bland annat att anställda inte flyttar till nya jobb inom mer produktiva företag med bättre framtidsutsikter. Detta fenomen bromsar produktivitetstillväxten i hela ekonomin, vilket i långa loppet leder till lägre sysselsättning.

Trots den relativt bättre utvecklingen det senaste decenniet står Sveriges ekonomi inför en brytpunkt...

Stark produktivitetstillväxt i näringslivet har drivit på Sveriges ekonomiska tillväxt det senaste decenniet. Dock kan inte Sverige i längden förlita sig på att stark produktivitetstillväxt i näringslivet ensamt ska kunna skapa tillräcklig ekonomisk tillväxt. Detta beror på tre saker:

För det första har näringslivets produktivitetstillväxt sedan tidigt 1990-tal till stor del möjliggjorts genom avregleringar, vilket har lett till att vissa branscher har kommit ifatt sina utländska motsvarigheter. Emedan detta är imponerande är det dock engångseffekter. Det är osannolikt att produktiviteten kommer att fortsätta att utvecklas i samma takt utan fortsatta avregleringar inom näringslivet.

För det andra kommer den demografiska utvecklingen att leda till ett ohållbart tryck på den offentliga sektorn om inte produktiviteten där förbättras snabbt. Den åldrande befolkningen kommer att behöva mer välfärds-tjänster, vilket ska finansieras av skatter som betalas av en krympande andel personer i arbetsför ålder. Den tekniska utvecklingen gör att efterfrågan på vård och välfärdstjänster per capita kommer att fortsätta att öka. Om inget görs kommer kostnadsökningarna att vara så kraftiga att de redan om 10-20 år blir omöjliga att finansiera via skattesystemet. Ett grundscenariot indikerar att den kombinerade kommunal- och landstingsskatten skulle behöva höjas till cirka 50 procent de kommande 20-30 åren (från dagens nivå strax över 30 procent). Det är osannolikt att en sådan höjning överhuvudtaget skulle vara möjlig; det är mer troligt att kvalitén på vård och välfärdstjänster kommer att bli lidande.

För det tredje är den höga de facto-arbetslösheten i Sverige allvarlig i sig, men blir än mer oroväckande i ljuset av den allt snabbare globaliseringen. När möjligheten att producera varor och tjänster i lågkostnads-länder utnyttjas i allt större utsträckning höjs kraven på omställningsförmågan i den svenska ekonomin. Det är troligt att åtminstone mellan 100 000 och 200 000 arbetstillfällen kommer att försvinna på detta sätt de kommande 10 åren. Det är därför nödvändigt att ha tillräcklig dynamik i systemet för att kunna skapa nya arbetstillfällen som ersätter de gamla. Då kommer ekonomin som helhet att tjäna på att arbete flyttas till andra länder, istället för att endast företaget ska tjäna på det. I dagsläget, på grund av den låga återanställningsgraden, förlorar Sverige ekonomiskt varje gång ett tjänstejobb flyttas till ett annat land. Som kontrast

vinna USA ekonomiskt varje gång motsvarande jobb flyttas utomlands, till stor del för att återanställningsgraden är mycket högre. På närmare håll finns god återanställningsgrad i Danmark och där är den negativa effekten för landet då tjänstearbeten flyttar ut mycket mindre än i Sverige.

...och Sverige måste därför vidta reformer omgående för att stärka den ekonomiska utvecklingen

Sveriges makroekonomiska situation samt slutsatserna i branschstudierna visar att Sverige har tre viktiga prioriteringar för att skapa högre ekonomisk tillväxt genom hög produktivitetstillväxt och ökad sysselsättning i Sverige.

För det första måste politiska beslutsfattare ta bort kvarvarande barriärer för konkurrens och produktivitetstillväxt i hela näringslivet. Den starka produktivitetstillväxten de senaste 10 åren har delvis möjliggjorts av avregleringar i branscher som var kraftigt reglerade från början och denna effekt kommer att minska över tid. För att kunna säkerställa att utvecklingen ska hålla i sig måste Sverige ta bort kvarvarande produktivitetshämmande barriärer och arbeta för ytterligare ökad konkurrens i varje bransch.

För det andra måste produktiviteten i den offentliga sektorn öka snabbt. Den demografiska utvecklingen och tendensen att lönekostnaderna i den offentliga sektorn ökar i samma omfattning som de generella lönekostnaderna innebär att Sverige kommer allt närmare en situation där det blir mycket svårt att finansiera välfärdstjänsterna. Det finns då en högst påtaglig risk att kvantiteten och/eller kvaliteten i de offentligt erbjudna tjänsterna måste sänkas. För att undvika att hamna i denna situation måste produktivitetssökningarna i den offentliga sektorn ske i ett tempo liknande det i näringslivet. Den dynamik som finns i näringslivet ökar bevisligen produktiviteten snabbt och bör därför i möjligaste mån replikeras in i offentlig sektor, till exempel genom ökad konkurrens och mätbarhet.

För det tredje måste jobbskapandet förbättras, särskilt inom näringslivets tjänstebranscher. Givet att tjänster står för en växande andel av sysselsättningen i utvecklade länder och att näringslivets tjänstesektor redan sysselsätter 40 procent av alla som arbetar i Sverige är misslyckandet att skapa arbetstillfällen här oroväckande. För att komma tillrätta med detta problem måste totalkostnaden för arbete sänkas, till exempel genom att reducera skattekilarna på arbete. Vidare bör andra regleringar som hindrar skapande av arbeten och/eller skapar trögrörlighet ses över – dessa regleringar har goda syften men är ofta kontraproduktiva för landets ekonomi som helhet.

Om Sverige lyckas inom dessa områden kan det ekonomiska välbefindandet förbättras avsevärt. Med en årlig produktivitetstillväxt i näringslivet som fortsatt är 1 procentenhet högre än OECD:s genomsnitt, i kombination med 500 000 nya arbetstillfällen, skulle Sverige hamna mycket nära Schweiz i köpkraftskorrigerad BNP per capita. Schweiz ligger idag på den femteplatsen i OECD:s välbefindliga som Sverige innehade 1970. Med en samtidig förbättring av produktivitetstillväxten i den offentliga sektorn skulle även möjligheten att öka kvaliteten på välfärdstjänsterna i nödvändig takt finnas, och utsikterna för den svenska ekonomin skulle vara betydligt starkare än idag.

Politiska beslutsfattare, företag och fackförbund behöver alla bidra till förändringarna. Givet de utmaningar den svenska ekonomin står inför måste alla dessa tre aktörer kommunicera behovet av förändring till sina anhängare/anställda/medlemmar och skapa realistiska förväntningar. Den svenska fordonsindustrin har de senaste 10 åren varit ett exempel på att effektiva förändringar kan genomföras när alla tre parter förstår vad som krävs för att man ska kunna utvecklas och bidra i bästa möjliga mån.

Innehåll

INTRODUKTION	15
I början av 1990-talet hämmade bristande konkurrens det ekonomiska välbefindandet i Sverige	15
Den nya studien av Sverige har genomförts i ljuset av förändringar som skett och utmaningar som väntar	16
Metoden som använts grundar sig i att analysera produktivitet och sysselsättning	17
UTVECKLINGEN 1992 TILL IDAG	19
Den relativa BNP-utvecklingen har stärkts	19
Bättre fungerande produktmarknader har drivit på konkurrens och produktivitet	25
Produktivitetstillväxten är dock sannolikt svag i offentlig sektor	37
Arbetsmarknadsbarriärer hindrar jobbskapande	39
UTMANINGAR – NUVARANDE OCH FRAMTIDA	49
Produktivitetstillväxten i näringslivet måste fortsätta men är inte tillräcklig som enda motor	49
Givet demografiutvecklingen ger låg produktivitetstillväxt i den offentliga sektorn på sikt en ohållbar finansieringssituation.	50
Låg förmåga att skapa jobb är ett problem som förvärras av ökande takt i globaliseringen	51
Det finns möjlighet att agera, men tiden är knapp	53
REKOMMENDATIONER	55
Med en hög ambitionsnivå för den svenska ekonomin krävs stora förbättringar	55
Åtgärder inom tre områden är nödvändiga	56
Politiska beslutsfattare bör skapa förutsättningar för ökad produktivitet samt sänka totalkostnaden för arbete	57
Företagen måste fortsätta att förbättra sig	60
Fackföreningar bör i ökad utsträckning sträva efter högre produktivitet	61

12:00 ZÜRICH

12:05 PARIS

12:15 MILAN

12:25 AMSTERDAM

12:40 BERLIN-TEE

12:45 BRUSSELS

12:50 GENEVA

Introduktion

I början av 1990-talet hämmade bristande konkurrens det ekonomiska välståndet i Sverige

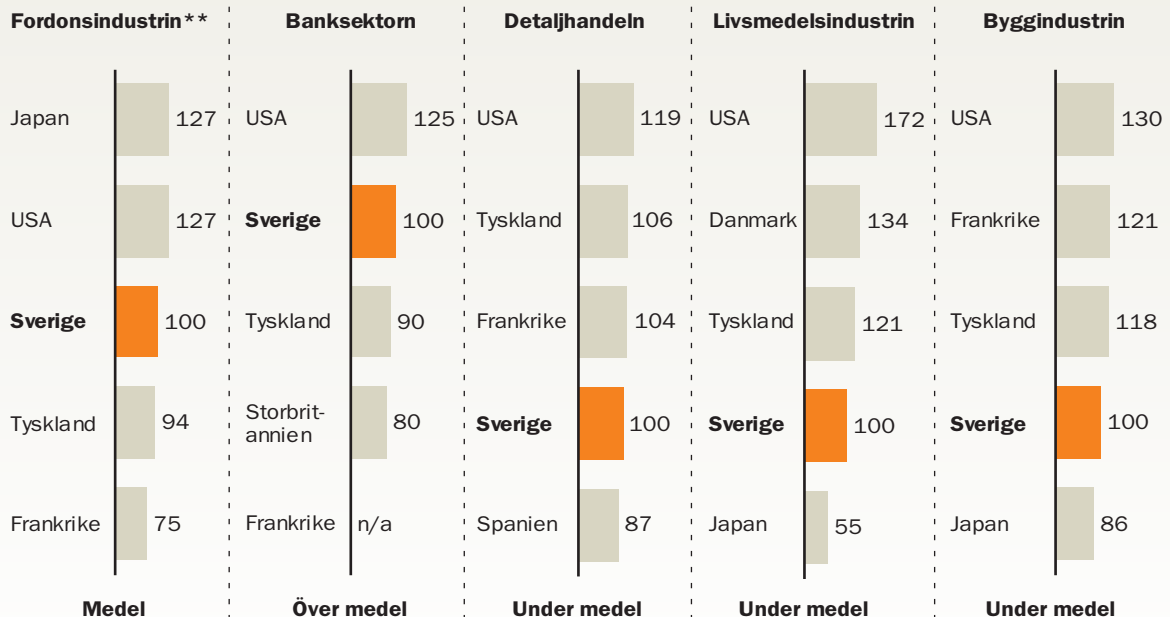
1995 genomförde McKinsey Global Institute en studie som syftade till att förstå Sveriges ekonomiska utveckling. I denna analyserades hur Sverige stod sig i jämförelse med andra länder både när det gäller produktivitet och antal arbetstillfällen. Vid den tiden hade Sverige under flera decennier fallit i BNP per capita jämfört med övriga OECD-länder. Dessutom hade Sverige just upplevt en djup ekonomisk kris.

Studien 1995 fann att produktiviteten i ett antal branscher var betydligt lägre i Sverige än i jämförbara länder (bild 1). Huvudorsaken var bristande konkurrens. Denna var i sin tur en följd av höga produktmarknadsbarriärer. Till exempel var konkurrensen mycket låg i detaljhandeln på grund av att kommunerna med hjälp av Plan- och bygglagen ofta hindrade nya aktörer att etablera sig. Importbarriärer och andra handelshinder begränsade konkurrensen till exempel inom livsmedelsindustrin. På liknande sätt var konkurrensen i banksektorn liten eftersom inga nya banklicenser delades ut, vare sig till nya inhemska aktörer eller till utländska aktörer som ville etablera sig i Sverige. Den konkurrenslagstiftning som fanns i början av 1990-talet var också mycket tandlös, exempelvis tilläts branschgemensamma prislister, vilket bidrog till att minska konkurrensen i många branscher.

I rapporten från 1995 varierade produktivetsnivåerna kraftigt mellan olika branscher

BILD 1

Produktivitet*, index Sverige = 100

* Fordonsindustrin 1992/1993, banksektorn 1995, detaljhandeln 1990, livsmedelsindustrin 1990, byggindustrin 1990

** Data för Sverige är från 1993; produktivetsnivån för Tyskland har korrekterats uppåt baserat på senare MGI-studier och tillgång till ny data

Källa: Groningens produktivetsdatabas, oktober 2005; McKinsey-analys

Den nya studien av Sverige har genomförts i ljuset av förändringar som skett och utmaningar som väntar

Sedan det tidiga 1990-talet har många förändringar skett i den svenska ekonomin. Avregleringar och ökad konkurrens har bidragit till stark produktivetsutveckling. Dessutom har budgetsaneringen, införandet av ett utgiftstak i de offentliga finanserna samt penningpolitiken skapat den stabilitet som varit en förutsättning för utvecklingen. För att följa upp det arbete som gjordes för drygt 10 år sedan har McKinsey Sverige i samverkan med McKinsey Global Institute nu åter studerat den svenska ekonomin med djupdykningar i fem olika branscher. Studien har tre huvudsyften:

1. Att analysera hur den ekonomiska utvecklingen har varit de senaste 10-15 åren med fokus på produktivitet och sysselsättning, samt utgående från detaljerade studier av ett antal branscher beskriva vilka drivkrafterna bakom utvecklingen har varit.
2. Att tydliggöra vilka utmaningar Sverige står inför givet den utveckling som varit de senaste 10-15 åren och de framtida demografiförändringar och flytt av jobb som kan förväntas, samt att beskriva vilka delar av ekonomin som behöver förbättras för att kunna bidra i framtiden
3. Att givet utmaningarna diskutera ambitionsnivån samt vilka prioriteringar som bör finnas för att öka den ekonomiska tillväxten i framtiden

Metoden som använts grundar sig i att analysera produktivitet och sysselsättning

För att uppnå studiens tre huvudsyften har vi använt en beprövad metod som grundar sig i att analysera produktivitet och sysselsättning.

Produktivitet och sysselsättning skapar ekonomiskt välbstånd

Ekonomiskt välbstånd kan mätas på flera olika sätt. Det mått som används i den här rapporten är BNP per capita eftersom det är det mest vedertagna sättet att mäta ekonomiskt välbstånd. BNP per capita är definitionsmässigt lika med antal arbetade timmar per capita multiplicerat med produktiviteten. Ökat ekonomiskt välbstånd kan därför skapas antingen genom att öka antalet arbetade timmar, eller genom att öka produktiviteten.

Produktivitetstillväxt kan ske både genom ökad output och minskad input

Produktivitet (förädlingsvärde per arbetad timme) kan påverkas både av kostnadseffektivitet (samma output med minskad input) och av ökad produktion (ökad output med samma input). Ett land, eller ett företag, kan därför öka sin produktivitet både genom att minska antalet arbetade timmar per produkt eller tjänst man producerar, eller genom att producera fler eller bättre (och dyrare) varor eller tjänster med konstant antal arbetade timmar.

Det finns inget motsatsförhållande mellan produktivitet och sysselsättning

Det finns inget motsatsförhållande mellan produktivitet och antal arbetstillfällen. På lång sikt har Sverige upplevt kraftiga produktivetsökningar, samtidigt som allt fler människor kommit i arbete. Det finns däremot en mycket tydlig koppling mellan ett lands ekonomiska välbstånd och dess produktivetsnivå.

Genom att analysera förutsättningarna i enskilda branscher kan man förstå hur tillväxten kan ökas

Vår metod bygger på att studera ekonomin både på övergripande nivå utifrån traditionella makrodata och på en mer detaljerad nivå utifrån en förståelse av vad som sker på företagsnivå i ett antal branscher. Vi har i detta fall analyserat produktivitet och sysselsättning i ett antal branscher (fordonsindustri, livsmedelsindustri, banksektor, detaljhandel och byggnadsindustri) och studerat vilka förklaringar som finns i respektive branschmiljö. Vi drar därefter slutsatser om vilka faktorer som är centrala för välbståndsutvecklingen och vilka välbståndshöjande förändringar som är önskvärda.

Utvecklingen 1992 till idag

Den relativa BNP-utvecklingen har stärkts

Sverige har hejdat fallet relativt OECD i BNP per capita...

Från 1960- och 1970-talen till slutet av 1990-talet föll Sveriges BNP per capita relativt övriga länder. 1970 var Sverige femte rikast bland alla OECD-länder med en BNP per capita på 124 procent av genomsnittet i OECD. 1998 nåddes den lägsta placeringen i OECD:s jämförelse med en nivå på endast 104 procent av OECD-genomsnittet. Vid den tidpunkten hade hela 15 länder i OECD högre BNP per capita än Sverige. Sedan dess har utvecklingen dock varit något starkare och Sverige ligger nu med sina 112 procent av OECD-genomsnittet på en trettondeplats, tillsammans med en grupp av Europeiska länder som alla ligger nära varandra i BNP per capita (bild 2). Avståndet till USA är dock avsevärt, och har inte minskat nämnvärt. Sverige ligger efter USA både i produktivitet och i antal arbetade timmar. 2003 var den svenska produktiviteten 15 procent lägre och antalet arbetade timmar per invånare 10 procent lägre än i USA.

...genom en stark produktivetsutveckling...

Under tidsperioden 1992 till 2004 hade Sverige en årlig produktivitetstillväxt på 2,4 procent, vilket var i linje med genomsnittet för OECD-länderna och betydligt högre än genomsnittet i EU15 exklusive Sverige

(1,9 procent per år). Tittar man på de båda komponenterna av BNP-tillväxten, produktivitetstillväxt (förändring av förädlingsvärde per arbetad timme) och förändring i arbetsinsats (förändrat antal arbetade timmar), är det tydligt att Sveriges återhämtning sedan början på 1990-talet till största delen har skett genom en snabb ökning av produktiviteten.

...i näringslivet

Produktivetsutvecklingen i näringslivet under perioden 1992 till 2004 var i ett internationellt perspektiv mycket stark – hela 3,3 procent i årlig tillväxt. Detta placerar Sverige på en med Finland delad fjärdeplats bland OECD-länderna. Endast Korea, Polen och Irland placerar sig högre. Genomsnittet bland OECD-länderna under samma period var 2,2 procent per år och genomsnittet i EU15 (exklusive Sverige) var 2,0 procent per år (bild 3). Den starka produktivitetstillväxten kan även ses i de enskilda branscherna som studerats i denna rapport. Där är fordonsindustrin det starkaste exemplet med sina 8,0 procent i årlig produktivitetstillväxt i Sverige, jämfört med drygt 2 procent i Tyskland och omkring 5 procent i Japan, Frankrike och USA.

Dock är produktivitetstillväxten i den offentliga sektorn sannolikt låg...

Både produktiviteten och produktivitetstillväxten i den offentliga sektorn är sannolikt låg. Det finns dock inga mätetal som på ett meningsfullt sätt gör det möjligt att studera produktivitetstillväxten i den offentliga sektorn. Man gör i nationalräkenskaperna idag inga försök att mäta output i den offentliga sektorn. Förädlingsvärdet där mäts istället som insatserna av produktionsfaktorer. Eftersom output saknas blir produktivitetstillväxterna i offentlig sektor därför meningslösa att jämföra mellan olika länder. Klart är dock att konkurrensen är låg i denna sektor. Givet det samband mellan konkurrens och produktivitet som är tydligt i näringslivet är det därför sannolikt att produktiviteten i den offentliga sektorn är låg. De specialstudier som har gjorts pekar även på att så är fallet.

Den låga produktiviteten i denna del av ekonomin är särskilt viktigt då den offentliga sektorn utgör en relativt stor andel av total BNP i Sverige. Då hela 30 procent

av alla som arbetar återfinns där, får mätproblematiken ett större genomslag på landets totala produktivitetstillväxten än vad den får i andra länder. Som en jämförelse är storleken på den offentliga sektorn (räknat som andel anställda) endast cirka 22 procent i Finland, 15 procent i USA och 10 procent i Tyskland. Genomsnittet i EU15 (oviktat, utan Sverige) är cirka 15 procent.

...och förmågan att skapa arbetstillfällen har varit begränsad...

Förmågan i Sverige att skapa nya arbeten har varit sämst bland de jämförda länderna. Sverige ligger långt efter majoriteten av OECD-länder med avseende på hur många arbetstillfällen som skapats sedan 1992. Som ett exempel kan nämnas att om Sverige under perioden 1992 till 2003 hade ökat sysselsättningen bland befolkningen i arbetsför ålder (enligt OECD:s definition) lika mycket som Storbritannien, Frankrike eller Norge, skulle det ha skapats 400 000 till 500 000 nya jobb i Sverige (bild 4).

Sverige har fallit i BNP per capita relativt andra länder

BILD 2

OECD:s BNP per capita-ranking, löpande priser och köpkraftjusterat (PPP)

Index OECD = 100

1970	1980	1990	1998	2004
1. Schweiz 175	1. Schweiz 153	1. Luxemburg 150	1. Luxemburg 174	1. Luxemburg 217
2. USA 139	2. USA 136	2. Schweiz 144	2. USA 139	2. Norge 147
3. Danmark 127	3. Island 127	3. USA 137	3. Schweiz 127	2. USA 143
3. Luxemburg 127	4. Kanada 123	4. Island 120	4. Norge 121	4. Irland 131
5. Sverige 124	5. Luxemburg 121	5. Kanada 115	5. Island 116	5. Schweiz 125
6. Kanada 119	6. Danmark 117	6. Österrike 114	6. Österrike 113	6. Holland 119
7. Australien 118	7. Österrike 115	7. Japan 112	6. Danmark 113	7. Österrike 117
8. Holland 116	7. Sverige 115	7. Sverige 111	8. Kanada 111	7. Island 117
9. Nya Zeeland 114	9. Holland 112	9. Danmark 110	9. Holland 109	7. Australien 117
10. Frankrike 107	10. Belgien 111	10. Finland 108	10. Japan 108	7. Danmark 117
10. Tyskland 105	11. Australien 110	11. Tyskland 107	11. Australien 106	11. Kanada 115
12. Österrike 104	12. Frankrike 108	11. Belgien 107	11. Irland 106	12. Belgien 113
13. Belgien 103	12. Tyskland 108	11. Norge 107	13. Tyskland 105	13. Sverige 112
14. Storbritannien 101	14. Norge 107	11. Holland 107	13. Frankrike 105	14. Storbritannien 111
15. Island 97	15. Italien 104	15. Frankrike 106	13. Belgien 105	15. Finland 108
15. Italien 97	15. Finland 104	16. Italien 104	16. Sverige 104	16. Japan 107
17. Finland 95	17. Japan 100	17. Australien 100	17. Italien 103	17. Frankrike 105
18. Japan 92	18. Nya Zeeland 96	18. Storbritannien 98	17. Finland 103	18. Tyskland 104
19. Norge 89	19. Storbritannien 95	19. Nya Zeeland 84	17. Storbritannien 103	19. Italien 99
20. Spanien 76	20. Grekland 81	20. Spanien 80	20. Spanien 82	20. Spanien 94
21. Grekland 72	21. Spanien 77	21. Irland 77	20. Nya Zeeland 82	21. Nya Zeeland 89
22. Irland 64	22. Irland 69	22. Tjeckien 71	22. Portugal 68	22. Grekland 78
23. Portugal 52	23. Portugal 59	23. Grekland 66	23. Grekland 65	23. Korea 74
24. Mexiko 44	24. Mexiko 48	24. Portugal 64	24. Tjeckien 60	24. Portugal 68
25. Turkiet 28	25. Korea 30	25. Korea 49	24. Korea 60	25. Tjeckien 67
26. Korea 22	26. Turkiet 26	26. Mexiko 38	26. Ungern 47	26. Ungern 57
		27. Polen 36	27. Slovakien 43	27. Slovakien 50
		28. Turkiet 28	28. Polen 41	28. Polen 45
			29. Mexiko 36	29. Mexiko 36
			30. Turkiet 29	30. Turkiet 27

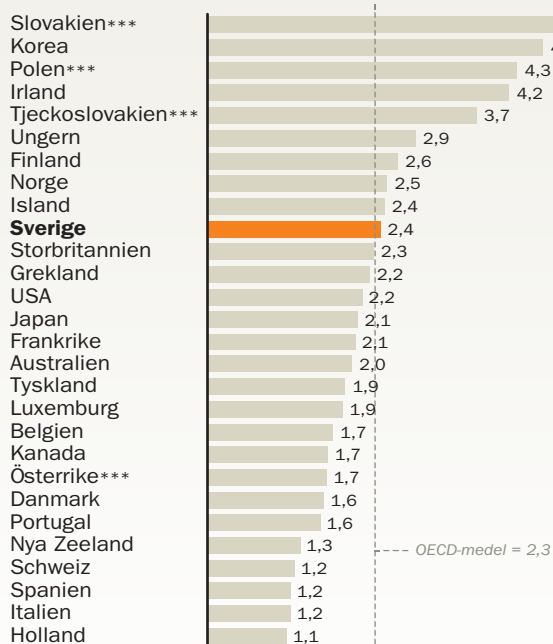
Källa: OECD Annual National Accounts; McKinsey-analys

Produktivitetsutvecklingen i Sverige har varit stark, särskilt inom näringslivet

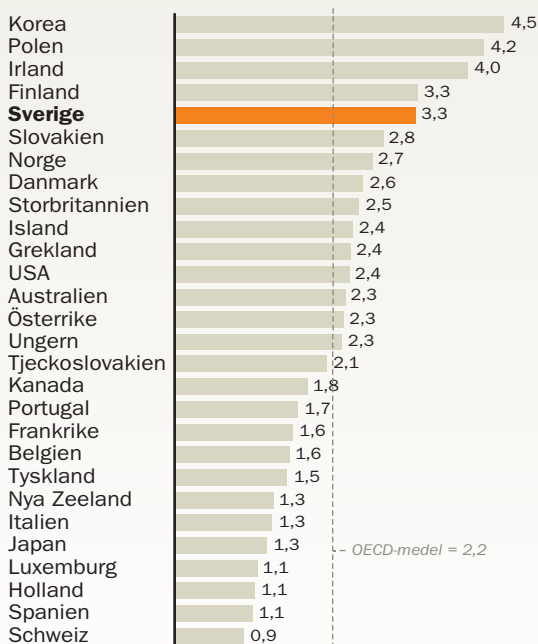
BILD 3

Produktivitetsutveckling*, 1992–2004

CAGR; procent

Produktivitetsutveckling i näringslivet**, 1992–2004

CAGR; procent

* Produktivitet: BNP i fasta priser (lokal valuta) per arbetade timmar i ekonomin. OECD-länderna, exklusive Mexiko (MX) och Turkiet (TU)

** Produktivitet: förädlingsvärde i fasta priser (lokal valuta) per arbetade timmar, exklusive offentlig sektor. OECD-länderna, exklusive MX och TU

*** 1995-2004 för Österrike, Slovakien och Tjeckien. 2000-2004 för Polen

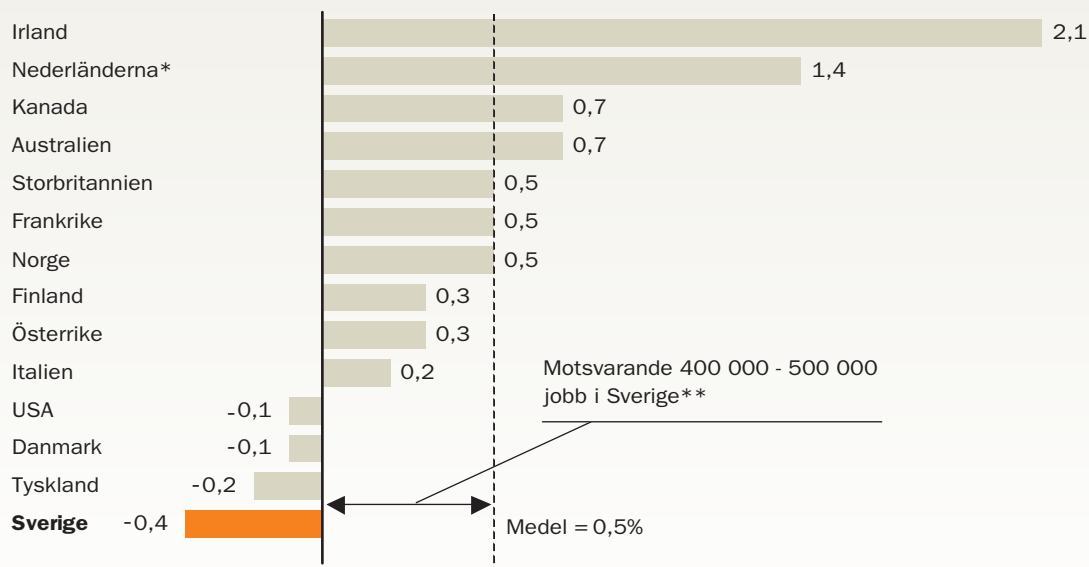
Källa: OECD Productivity database, juli 2005

Sysselsättningsutvecklingen 1992 till 2003 har varit svag

BILD 4

Andel av befolkningen i åldrarna 15–64 som är sysselsatt

CAGR; procent

* 1992-2002

** Genomsnittlig befolkning i arbetsför ålder i Sverige under 1992-2003 var 5,67 miljoner

Not: CAGR = årlig procentuell förändring

Källa: OECD Labor Force Statistics, Indicators, juli 2004; McKinsey-analys

...särskilt i tjänstesektorn

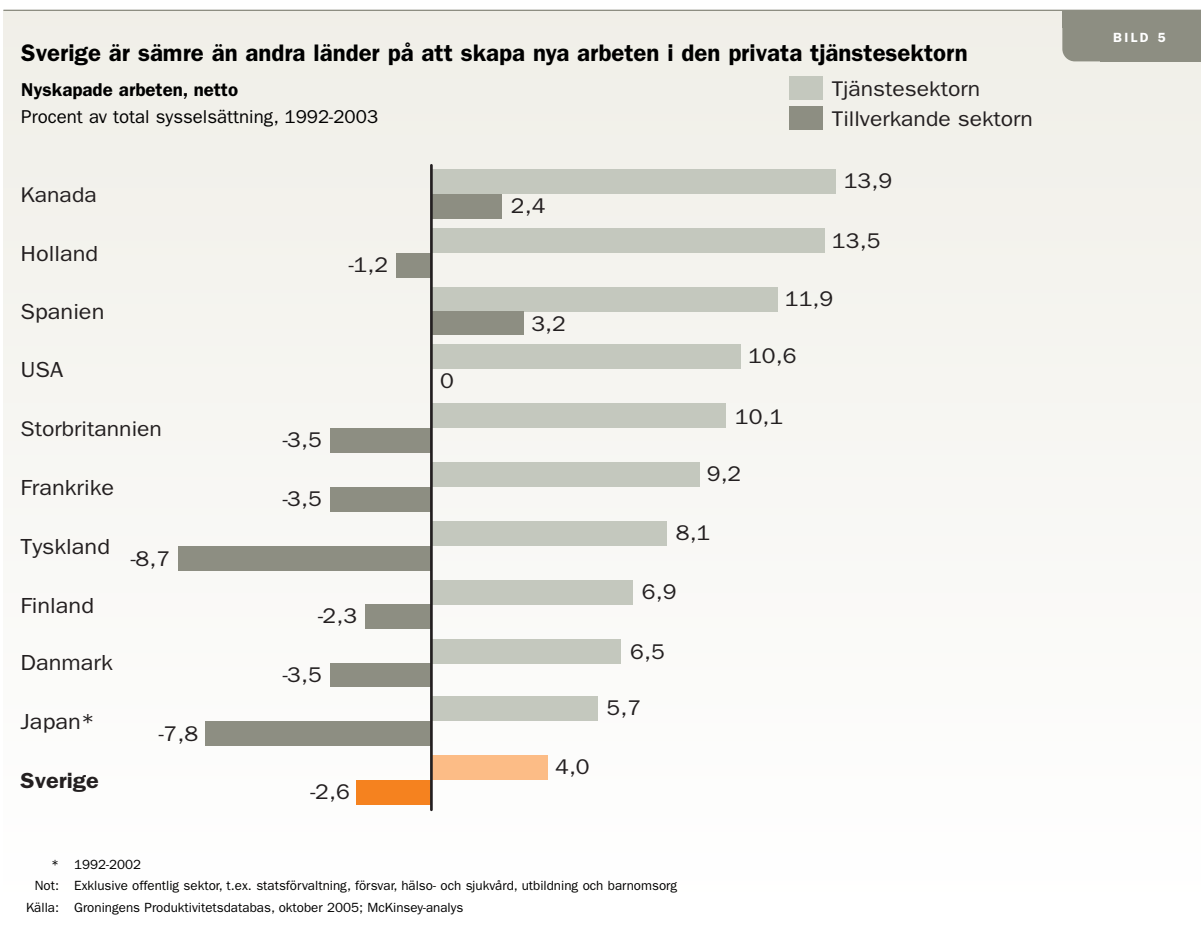
Sverige är sämst av de elva jämförda länderna på att skapa arbetstillfällen i privata tjänstebranscher (tjänst definieras här brett och inkluderar till exempel banksektorn, detaljhandeln, transporter, konsulttjänster etc). Mellan 1992 och 2003 skapades i Sverige nya jobb i den privata tjänstesektorn motsvarande 4,0 procent av befolkningen i arbetsför ålder. Under samma period skapades privata tjänstearbeten motsvarande 5,7 procent i Japan, 8,1 procent i Tyskland och 13,5 procent i Holland. Om Sverige hade lyckats uppnå genomsnittsnivån i de jämförda länderna under tidsperioden skulle det ha motsvarat ungefär 250 000 nya jobb.

Detta är särskilt allvarligt eftersom det i de industrialiserade länderna inte är i tillverkningsindustrin som de nya arbetstillfällena kommer. Under mycket lång tid har Sverige, liksom andra utvecklade länder, genomgått en gradvis strukturförändring där antalet arbeten inom tjänstesektorn ökat medan antalet arbeten inom tillverk-

ningsindustrin minskat. Idag återfinns hela 70 procent av arbetstillfällena i Sverige i tjänstesektorn (30 procentenheter i offentlig sektor och 40 procentenheter i näringslivet). En av de främsta utmaningarna är därför att förbättra förmågan att skapa nya arbetstillfällen i den privata tjänstesektorn (bild 5).

Oförmågan att skapa nya arbetstillfällen har lett till ett växande antal personer som inte har sysselsättning

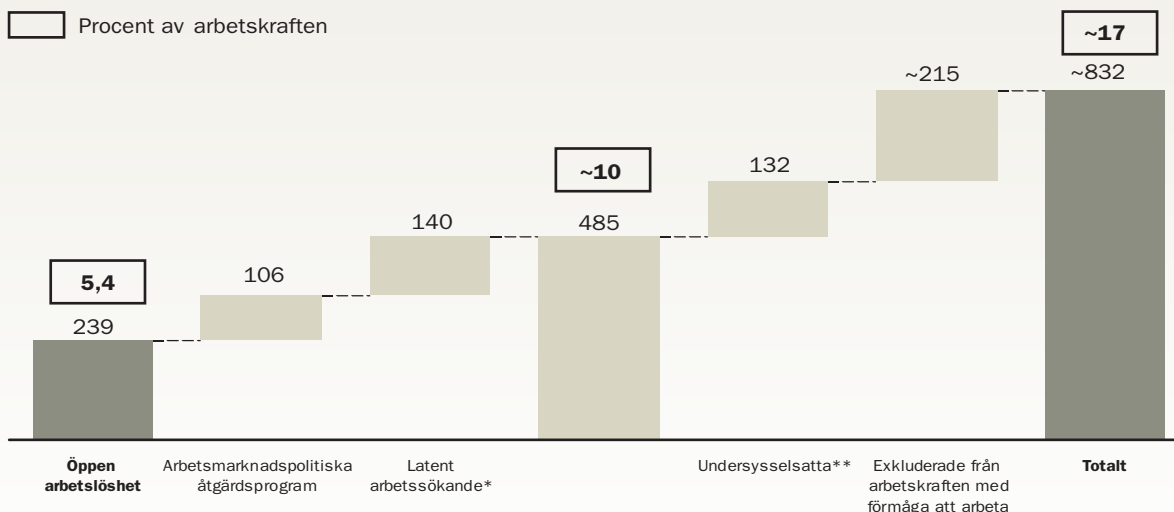
Oförmågan att skapa nya arbeten har haft negativ inverkan på den ekonomiska tillväxten och på samma gång orsakat ett växande antal personer som inte arbetar trots att de borde kunna. Idag står över 15 procent av den arbetsföra befolkningen utan full sysselsättning. Bland dessa återfinns öppet arbetslösa, personer i åtgärder, studenter som vill arbeta men som stannar kvar på universiteten för att de inte får jobb, deltidsanställda som vill arbeta mer, samt den andel av sjuk-skrivningar och förtidspensioneringar som överstiger nivåerna runt 1970 (bild 6).

Ett stort antal personer arbetar inte trots att de borde kunna

Arbetsför befolkning 16–64 år; tusental, 2004

BILD 6

* Personer som tillhör "ej i arbetskraften" men som vill arbeta och kan börja inom 14 dagar, samt heltidsstuderande som sökt arbete

** Personer som är sysselsatta men som av arbetsmarknadsskäl arbetar mindre än han/hon önskar. Ca 264 000 personer skulle vilja arbeta mer. Exemplet bygger på antagandet att en halvtidstjänst per person skulle behövas skapas, dvs. 132 000 nya jobb

Källa: AMS; SCB (AKU); tidningsartiklar; McKinseyanalys

Produktivitetstillväxt står inte i motsatsförhållande till sysselsättning

Produktivitetstillväxt kan ibland uppfattas som negativ. Argumentationen bygger på att produktivitetstillväxt i form av effektiviseringar leder till jobbrationaliseringar, och därmed till ökad arbetslöshet. Även om detta samband ibland kan gälla på kort sikt i enskilda branscher stämmer det inte för den totala ekonomin över tid.

Forskning visar att en höjning av produktivetsnivån inte långsiktigt påverkar sysselsättningen. Frågan om hur en högre produktivetsökningstakt påverkar sysselsättningen är komplicerad och beror bland annat på vad som orsakat höjningen. Om den underliggande orsaken är en strukturomvandling i industrin är det troligt att friktionsarbetslösheten ökar. Samtidigt betyder en snabbare produktivetsökningstakt att lönsamheten för företag att investera i nyanställningar ökar eftersom den framtida avkastningen på anställningskostnaderna blir högre (effekten motsvarar en sänkning av realräntan). Dessutom får de anställda starkare incitament att hålla tillbaka löneökningarna eftersom de genom fortsatt anställning kan förvänta sig del av produktivetsökningarna i form av högre reallöner.

Det är även viktigt att förstå att ökad produktivitet inte behöver innebära minskad input (och därmed minskat antal arbetstimmar). Produktiviteten kan även ökas genom högre output (mer produkter/tjänster, alternativt högre förädlingsvärde per produkt/tjänst) med oförändrad input.

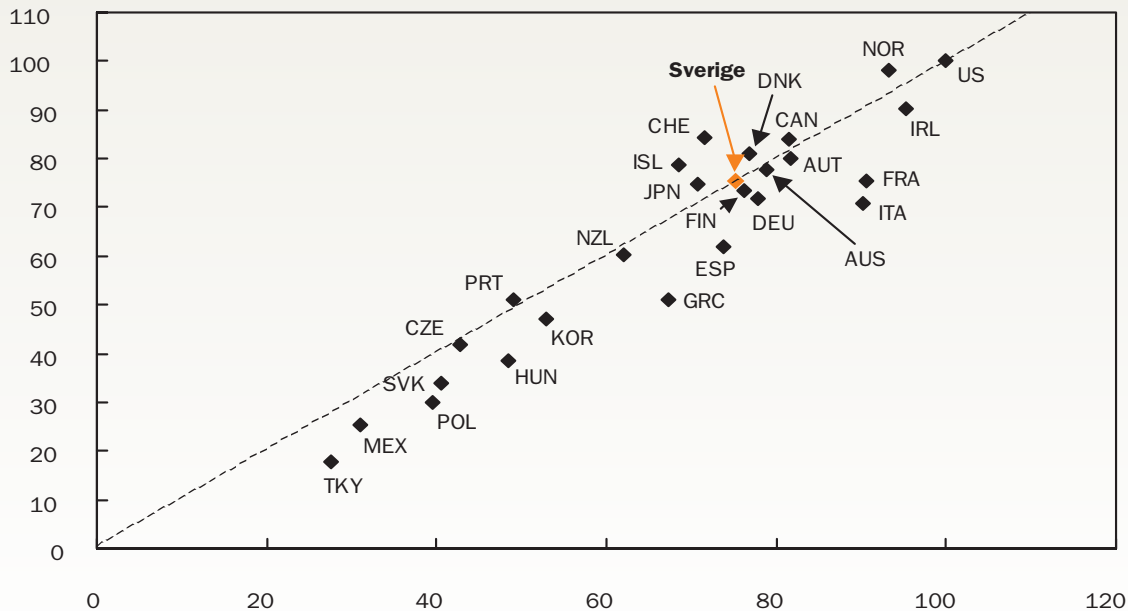
Att produktivitetstillväxt och sysselsättning inte står i motsatsförhållande till varandra syns även i den makroekonomiska utvecklingen. BNP per capita i ett land har en mycket stark korrelation med produktiviteten (bild 7). Det skulle inte vara fallet om det fanns ett starkt negativt samband mellan produktivetsutveckling och antalet arbetstillfällen. Produktivets- och sysselsättningsökningar har också under lång tid skett parallellt i Sverige, liksom i alla andra industrialiserade länder (bild 8). Även i enskilda branscher kan produktivethöjningar leda till nya jobb, vilket med all önskvärd tydlighet visas i den svenska fordonsindustrin där årliga produktivetsförbättringar gått hand i hand med jobbskapande. (Se även till exempel Nordhaus 2005 för en diskussion om produktivitet och arbetstillfällen i tillverkningsindustrin).

BNP per capita är starkt korrelerad med hög produktivitet

BILD 7

Index US = 100; data från 2002 justerad med PPP, OECD-länderna

BNP per capita

* Definierat som BNP per sysselsatt
Källa: OECD; McKinsey-analys

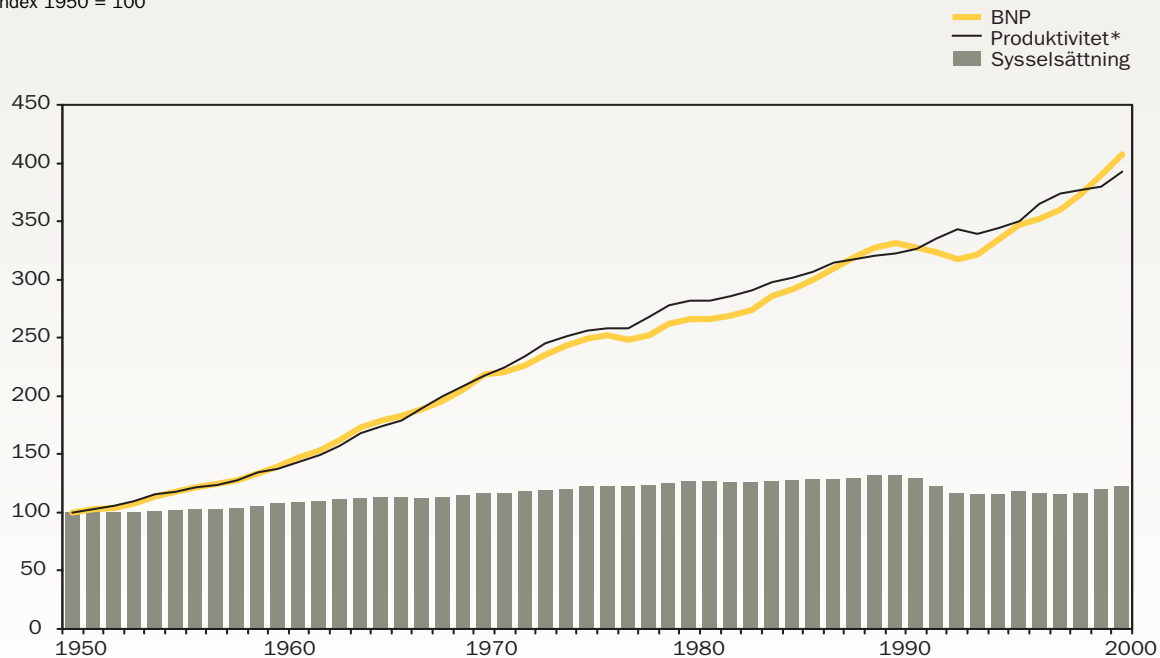
Produktivitet*

Produktivitetsförbättring medför välbstånd, och det finns ingen substitutionseffekt mellan produktivitet och sysselsättning

BILD 8

Sysselsättnings- och produktivitsutveckling i den svenska ekonomin

Index 1950 = 100

* Aggregerad produktivitet i fasta priser 2000, SEK per arbetad timme
Not: Tidsseriebrott i BNP 1993
Källa: SCB

Förklaringar till utvecklingen står att finna i enskilda branscher

Produktivitetstillväxt och jobbskapande kombineras i nationalräkenskaperna till makroekonomiska tillväxtsiffror, men det är på företags- och branschnivå det hela startar. Genom att studera vilka förändringar som skett i enskilda branscher och hur detta påverkat produktivitet och jobbskapande går det att bättre förstå den totala ekonomiska utvecklingen samt vad som bör göras för att förbättra de ekonomiska utsikterna. Det är utgångspunkten för den här studien.

Det är även samma angreppssätt som 1995 års studie använde sig av. För att kunna göra jämförelser med denna studie har samma branscher som analyserades då studerats även denna gång, nämligen detaljhandel (inkluderar butiksverksamhet, men inte grossistverksamhet), byggindustri (inkluderar nybyggnation och renovering, men inte infrastruktur), fordonstillverkning (tillverkning av både personbilar, lastbilar och reservdelar, men inte bilhandlare), banksektor (med fokus på banktjänster mot konsumenter och småföretag), samt livsmedelsindustri (inkluderar all mat som på något sätt har bearbetats).

Bättre fungerande produktmarknader har drivit på konkurrens och produktivitet

Jämfört med läget som beskrevs i rapporten från 1995 visar de flesta studerade branscher en kraftigt ökad produktivitet, både gentemot positionen 1995 och gentemot andra länder, tack vare ökad konkurrens (bild 9). Det finns ett antal nyckelorsaker till att så är fallet. Sedan början av 1990-talet har många konkurrensfrämjande förändringar genomförts i Sverige.

För det första har ett stort antal branscher avreglerats och öppnats upp för nya aktörer, både utländska och inhemska, vilket har lett till att tidigare monopol och oligopol har brutits upp. Exempel på avreglerade branscher är bank och finans, telekomsektorn, flyget och taxinäringen.

För det andra innebar Konkurrensverkets bildande 1992 ytterligare förbättringar. En signifikant skärpt konkurrenslagstiftning började gälla året därpå. Genom att det nya verket kunde stödja sig på den nya lagstiftningen med uttryckliga förbud mot konkurrenshämmande verksamhet blev det betydligt mer effektivt i sitt arbete än sin föregångare Pris- och Kartellverket, som endast kunde stödja sig på en missbruksprincip.

För det tredje medförde Sveriges inträde i den Europeiska Unionen att de flesta kvarvarande handelshinder med övriga EU-länder försvann och att flera branscher avreglerades och harmoniserades med övriga länder. Svenska företag fick förbättrad tillgång till en mycket stor marknad, samtidigt som utländska aktörer kunde komma in i Sverige och öka konkurrenstrycket.

Dessa förändringar har ökat konkurrensen i många branscher. De omfattande djupanalyser av olika

branscher som gjorts som ett led i denna studie visar att det under tidsperioden 1992 till 2003 har varit en stark korrelation mellan avregleringar, hög konkurrens och ökad produktivitet. Effekten har varit olika stark beroende på utgångsläge och dynamik, men tre klara samband kan observeras:

1. Redan konkurrensutsatta branscher har fortsatt att utvecklas starkt. Fordonsindustrin har karaktäriserats av mycket skarp konkurrens under hela perioden, och har samtidigt genomgått den överlägset starkaste produktivitetstillväxten av de studerade branscherna: 8,0 procent i årlig tillväxt. Denna tillväxt har tagit Sveriges fordonsindustri till en ledande position bland de jämförda länderna, jämsides med Japan och ca 5 procent före USA.
2. Branscher som genomgått avregleringar har som en konsekvens sett ökad konkurrens och stark produktivitetstillväxt. Detaljhandeln, livsmedelsindustrin och banksektorn har alla upplevt avregleringar och signifikant ökad konkurrens under tidsperioden. Den ökade konkurrensen har lett till högre förbättringstakt av produktiviteten; 4,6 procent per år i detaljhandeln och banksektorn, och 3,1 procent per år i livsmedelsindustrin. I banksektorn betyder detta att Sverige är ledande bland de jämförda länderna, några procent framför

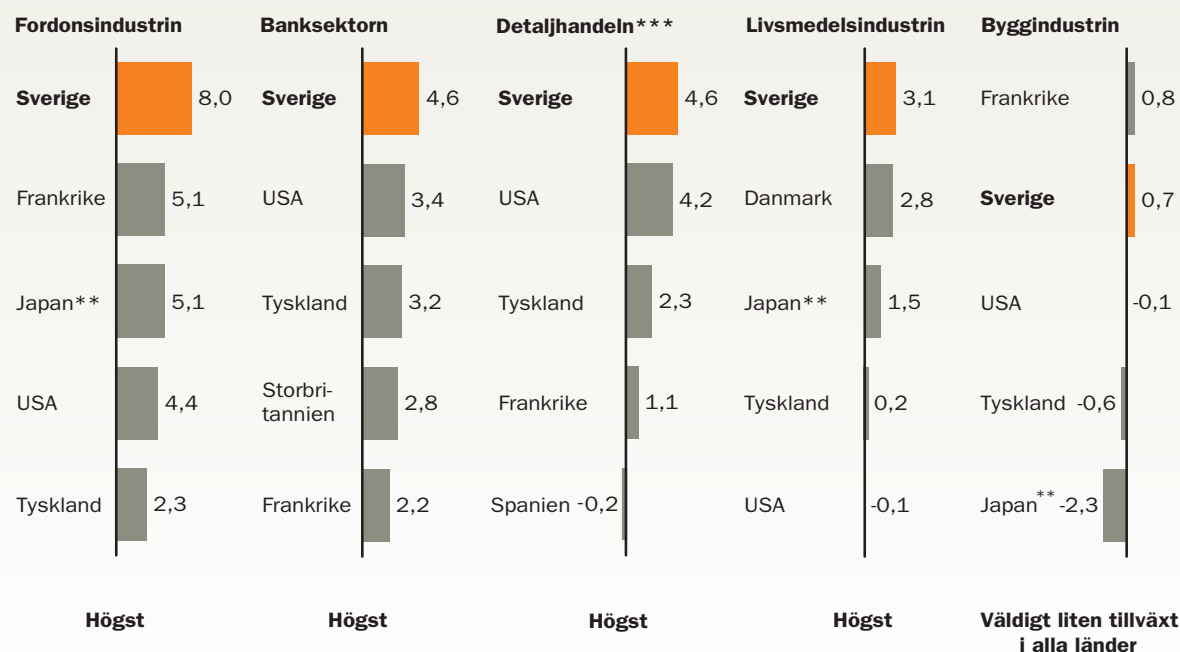
USA och nära 20 procent framför Frankrike och Storbritannien. I detaljhandeln är Sverige fortfarande drygt 10 procent efter USA, men före flera europeiska länder (exempelvis 20 procent före Tyskland). I livsmedelsindustrin ligger Danmark och USA cirka 30 respektive 15 procent före Sverige.

3. Branscher med höga produktmarknadsbarriärer och begränsade förändringar i regleringsmiljön har haft en svag produktivitetsutveckling. Byggsektorn har inte avreglerats eller utsatts för ökande konkurrens i samma utsträckning som de övriga branscherna. Som en följd har även förbättringstrycket varit lägre, och produktiviteten har i stort sett varit oförändrad under tidsperioden; 0,7 procent i årlig tillväxt

Svensk produktivitetsutveckling har varit väldigt stark jämfört med andra länder

BILD 9

Procent CAGR, 1990–2003*

* 1993–2003 för fordonsindustrin i Sverige, 1995–2002 för bankindustrin, 1990–2003 livsmedelsindustrin, byggindustrin och detaljhandeln

** Slutår 2002 för Japan

*** Om man inkluderar grossistledet skulle USA ha högst produktivitetstillväxt

Källa: Groningens produktivetsdatabas; McKinsey-analys

Avregleringar och konkurrens ger ökad produktivitet

Produktivitetsökningar drivs fram av konkurrenstryck. Starkare konkurrens kan i sin tur uppnås på två sätt; dels genom att öka konkurrensen bland befintliga aktörer på en marknad, dels genom att minska inträdesbarriärerna vilket leder till fler aktörer på marknaden. Mycket talar för att minskade inträdesbarriärer ger de största effekterna på lång sikt. Enbart ökad konkurrens bland befintliga aktörer riskerar att klinga av med tiden om minskade vinster leder till att aktörer lämnar en marknad (Blanchard och Giavazzi 2003).

Ett starkt konkurrenstryck skapar starka incitament till produktivitetsökningar. Inträde av nya aktörer ökar produktiviteten genom att dessa ofta har innovativa affärsmodeller och produkter, alternativt har tillgång till ny teknik eller nyttjar existerande teknik på ett mer effektivt sätt. Det finns empiriskt stöd till att ökad konkurrens har störst positiva produktivitetseffekter på de branscher i ett land som ligger långt efter samma bransch i andra länder när det gäller teknikanvändandet, eftersom det då går att använda beprövade koncept från andra länder för att snabbt öka produktiviteten (Nicoletti och Scarpetta 2003).

Fordonsindustrin visar att god utveckling är möjlig i starkt konkurrensutsatta branscher

Fordonsindustrin har uppvisat en mycket stark utveckling under det senaste decenniet. Inte nog med att produktiviteten har vuxit kraftigt, man har samtidigt lyckats skapa nya arbetstillfällen i industrin; 1,2 arbetstillfällen per 1 000 personer i arbetsför ålder. Orsaken till att nya arbetstillfällen har skapats är att den goda produktivitetens utvecklingen har givit förutsättningar för ökad konkurrenskraft och att de sålda volymerna därigenom har kunnat öka. Denna utveckling ska jämföras med till exempel Japan och Frankrike som båda haft 5,1 procents produktivitetstillväxt per år och en svagt negativ utveckling av antalet arbetstillfällen (bild 10). Detta gör att fordonsindustrin är ett bra exempel på hur en redan mycket effektiv industri kan fortsätta att skapa ekonomiskt välstånd i ett land genom att öka både produktiviteten och antalet arbetade timmar. Förklaringen till att fordonsindustrin lyckats så väl ligger i att den både minskat antalet arbetstimmar per tillverkad enhet och ökat priset per fordon. Förmågan att skapa snabb produktivitetstillväxt har även lett till en stark position när det gäller absolut produktivitet. Den starka produktivitetstillväxten har tagit Sverige upp till en ledande nivå bland de jämförda länderna, tillsammans med Japan, med några procent högre produktivitet än USA. Både Tyskland och Frankrike ligger hela 40 procent efter.

Fordonstillverkning har länge varit en industri med mycket hög konkurrensintensitet. Detta återspeglades i den förra studien särskilt inom lastbilstillverkning. 1995 hade Sverige den mest produktiva lastbilstillverkningen av de jämförda länderna. Svensk personbilstillverkning hade ännu en bit att gå för att komma upp till japansk och amerikansk produktivitet; Sveriges produktivitet var då cirka 20 procent lägre. En förklaring var förhållandevis lågt konkurrenstryck till följd av att de japanska personbilstillverkarna var ganska sena med att konkurrera i det premiumsegment som Saab och Volvo verkade inom. Från och med tidigt 1990-tal ökade emellertid konkurrensen från japanska biltillverkare som ökade sin närvaro i premiumsegmentet av marknaden, vilket har varit en viktig förklaringsfaktor till produktivitetens utvecklingen.

En annan central förklaringsfaktor bakom den starka utvecklingen i den svenska fordonsindustrin är den goda samarbetsanda som funnits mellan arbetsgivare och fack. Båda parter har förstått vikten av kontinuerlig utveckling, och tack vare detta har arbetet med förbättrade produktionsmetoder fungerat mycket bättre än i flera andra industrier, till exempel byggindustrin.

Slutsatsen är att ett starkt konkurrenstryck har positiva effekter på de enskilda företagens produktivitetens utveckling. Flera andra branscher som är betydande i Sverige kännetecknas av liknande förutsättningar som fordonsindustrin med global konkurrens, låga produktmarknadsbarriärer, och starkt konkurrenstryck, vilket betyder att även de borde ha de förutsättningar som krävs för att bli världsledande i produktivitet.

Detaljhandel, bank och livsmedel visar alla på ökad produktivitet i branscher med ökande konkurrens

Avregleringar och konkurrensfrämjande åtgärder har under de senaste 10-15 åren genomförts i tre av de branscher som studerats närmare – detaljhandel, banksektor, och livsmedelsindustri. Alla tre hade en i olika grad svag startpunkt 1995. Detaljhandeln hade 16 procent lägre produktivitet än det ledande landet, banksektorn 20 procent lägre och livsmedelsindustrin hela 42 procent lägre. Avregleringarna och övriga åtgärder har resulterat i ökad konkurrens och därmed ökad produktivitet. Alla tre branscherna har haft en produktivitetstillväxt som ligger i topp bland de jämförda länderna. Produktiviteten i de svenska bankerna har haft högst årlig ökningstakt bland de jämförda länderna (4,6 procent). Detaljhandelns produktivitet har årligen ökat i liknande takt som i USA (4,6 procent). Livsmedelsindustrin i Sverige har, tillsammans med Danmark, haft den starkaste årliga tillväxten bland de jämförda länderna (3,1 procent).

I bankindustrin har den starka tillväxten gjort att Sverige till och med har tagit sig förbi USA som var ledande i studien från 1995. Sveriges banksektor är därmed mer produktiv än banksektorn i något av de övriga jämförda länderna. Sverige ligger dock fortfarande steget efter i absoluta produktivitetstermer i både detaljhandel och livsmedelsindustri. Detaljhandelns produktivitet är drygt 10 procent lägre än i USA, men den ligger bra till i förhållande till övriga europeiska länder. Inom livsmedelsindustrin ligger Sverige produktivitetmässigt efter både Danmark och USA, men före till exempel Tyskland. Den goda utvecklingen i livsmedelsindustrin och detaljhandeln har dessutom samverkat och bidragit till att de svenska matpriserna närmast sig de i övriga EU; från 60 procent över genomsnittet i EU i början på 1990-talet till cirka 15 procent idag (eller cirka 9 procent rensat för momsskillnader).

Orsakerna till den starka utvecklingen i dessa branscher skiljer sig något åt, men ökande konkurrensintensitet tack vare avregleringar i produktmarknaderna har varit en nyckelfaktor.

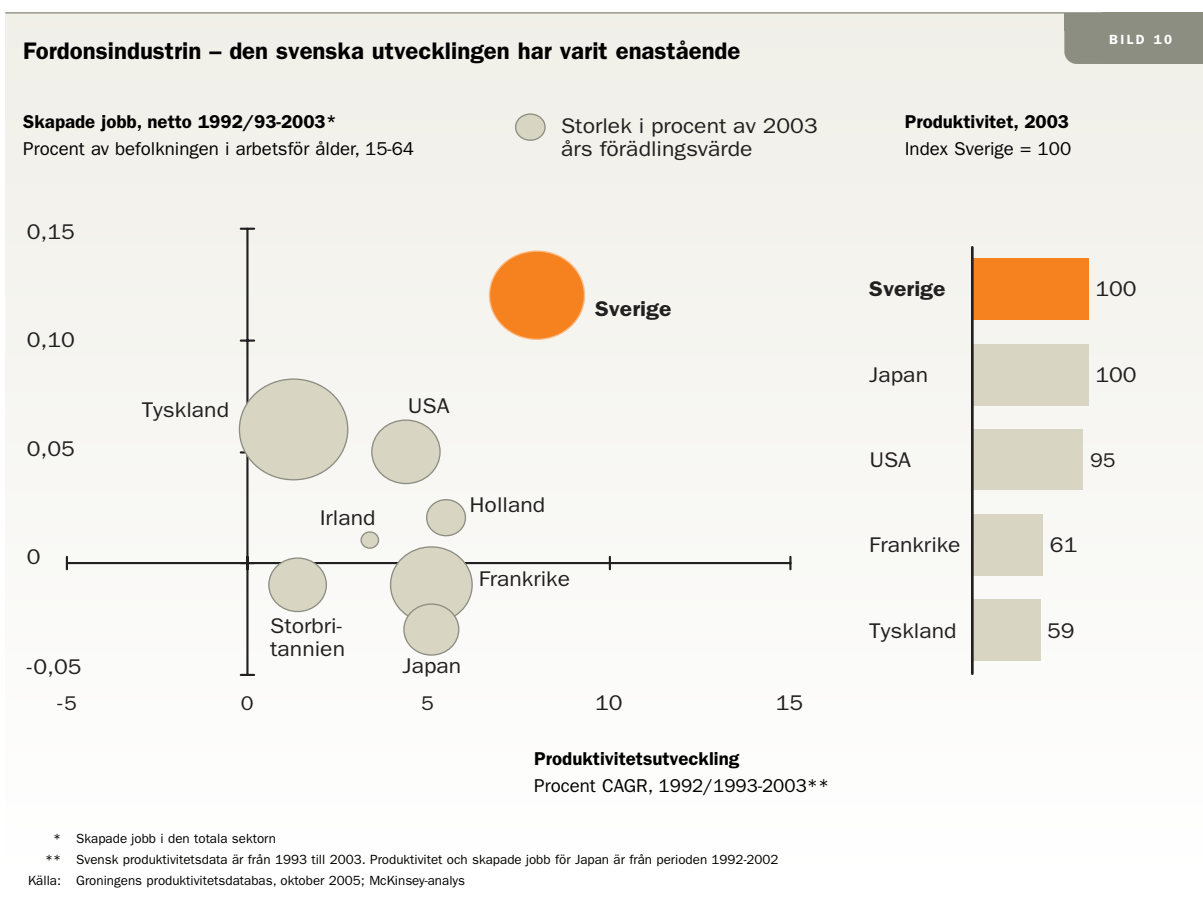
Banksektorn

Den europeiska, och därmed den svenska, bankvärlden avreglerades stegvis under 1980- och 1990-talen vilket ledde till hög produktivitetstillväxt (bild 11). I början av 1990-talet blev det genom en rad regleringsförändringar möjligt för både inhemska och utländska aktörer att etablera nya banker och kreditinstitut i Sverige. De nya aktörernas marknadsandelar har ökat betydligt, vilket har lett till ett högre konkurrenstryck (bild 12).

Det interna effektiviseringsarbete och konsolideringarna som följde på bankkrisen i början av 1990-talet har också bidragit till den ökande produktiviteten. Till exempel har antalet bankkontor minskat dramatiskt (bild 13).

Kunderna har i hög grad flyttat sina ärenden till internetbanker, vilket har förbättrat effektiviteten. Detta har möjliggjorts av en kraftig teknikutveckling. Teknikutvecklingen har också möjliggjort ökad produktivitet genom automatisering av stödfunktioner inom bankerna.

Slutligen har även kundernas beteende ändrats. För att nya aktörer ska bidra till ett signifikant ökat konkurrenstryck krävs rörliga kunder. Historiskt sett har bankkunder varit mycket lojala sin bank, vilket har lett till att man sällan bytt bankrelation. Denna lojalitet har börjat minska och många kunder har numera flera bankrelationer (bild 14).

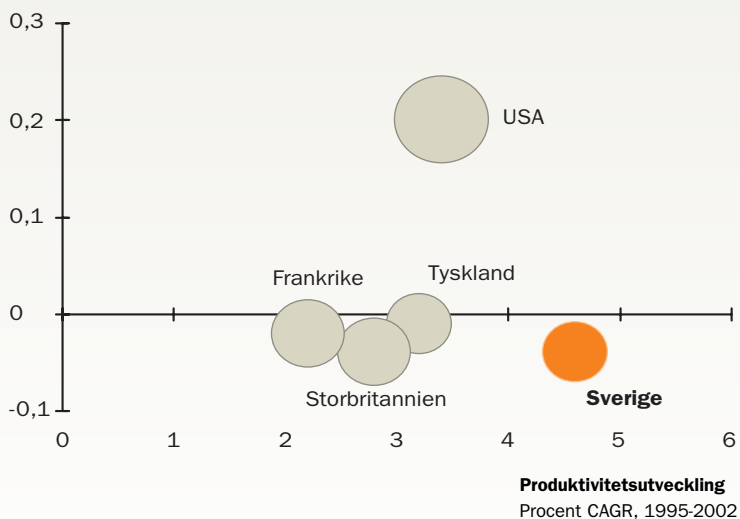
Banksektorn – Sverige har haft en stark produktivtetsutveckling men inte lyckats skapa några nya jobb

BILD 11

Skapade jobb, netto 1992/93-2003*

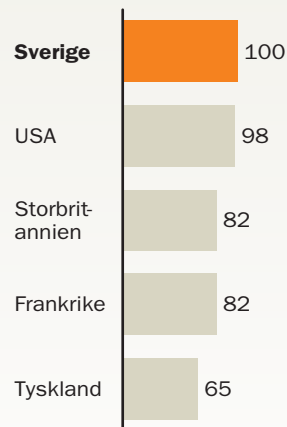
Procent av befolkningen i arbetsför ålder, 15-64

● Storlek i procent av 2003 års förädlingsvärde

Produktivitet, 2003

Index Sverige = 100

* Skapade jobb i den totala banksektorn (exklusive försäkring och pensionstjänster)
Källa: Groningens produktivtetsdatabas, oktober 2005; McKinsey-analys

Avregleringar inom banksektorn har lett till att utländska och nya banker har etablerat sig i Sverige, vilket har ökat konkurrensen

BILD 12

Marknadsdelar på totala utlåningsvolymerna*

Procent

Volymtillväxt 1998-2004

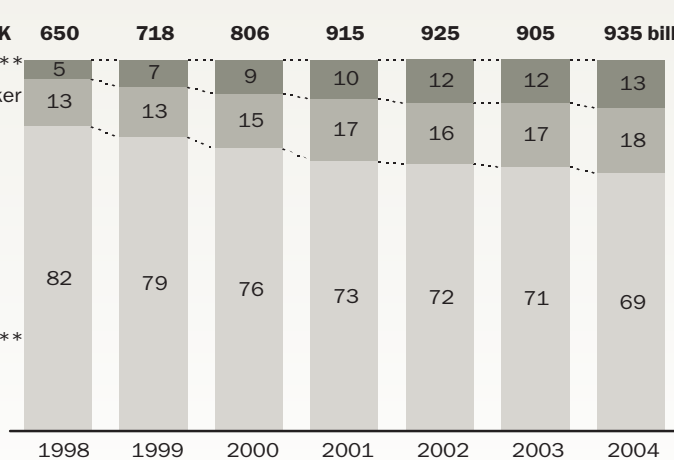
Procent CAGR

100% = SEK 650 718 806 915 925 905 935 billion

Nya banker**

Övriga banker

Fyra stora bankerna***

Nya banker** 23,2

Övriga banker 11,6

Fyra stora bankerna*** 3,4

Marknads-
genomsnitt = 6,2

* Exkluderar bolåneinstitut
** Danske bank, SkandiaBanken, Länsförsäkringar Bank, IKANO, ICA-banken
*** SEB, FSB, Handelsbanken och Nordea
Källa: EFC; Svenska bankföreningen; McKinsey-analys

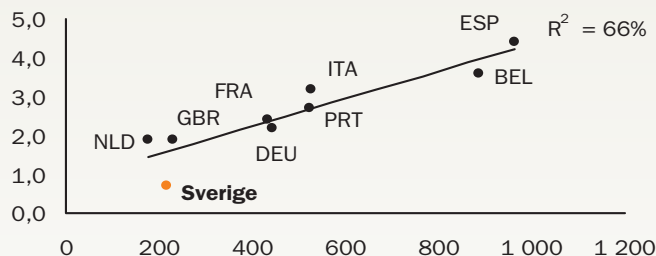
Rationaliseringar samt ett ökat användande av IT har lett till en kraftig minskning av antalet kontor i stora delar av Europa

BILD 13

Låg kontorstäthet samt relativt få kontorsbesök i Sverige

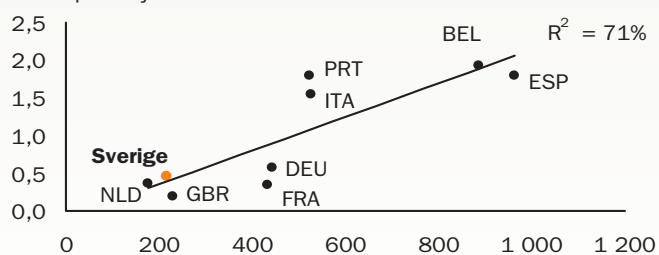
Användandet av kontor, 2003

Genomsnittligt antal kontorsbesök per månad och kund

Fragmentering, 2003

Banker per miljoner invånare

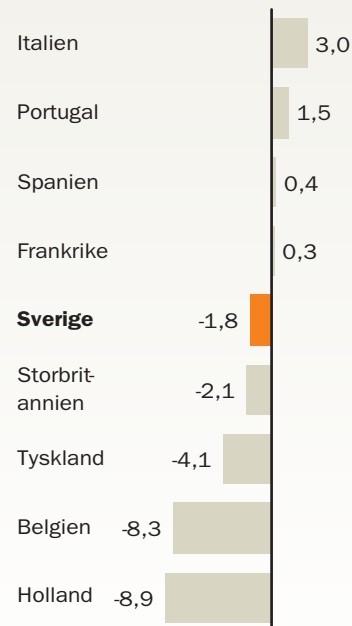
Kontorstäthet, 2003

Antal kontor per miljon invånare

Utveckling av antalet kontor

1998–2003

Procent CAGR

Källa: McKinsey

Jämfört med andra nordiska länder är svenska kunder mindre lojala och har i större utsträckning flera banker

BILD 14

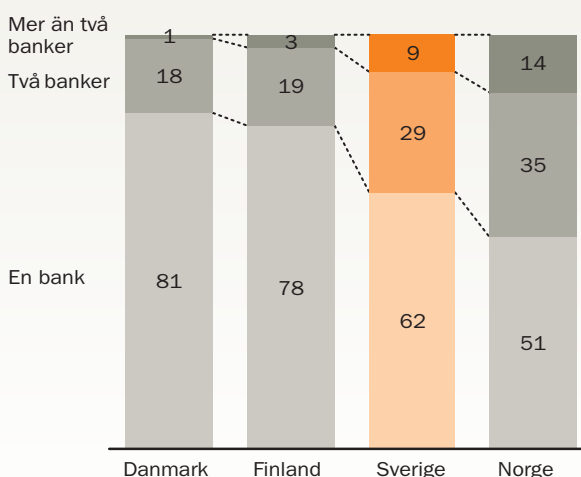
Svenska bankkunders benägenhet att "shoppa" efter bankprodukter

Andel av svarande; procent

Antal bankrelationer per kund, 2002

Procent

Källa: McKinsey Scandinavian Retail Banking Survey, 2003

Detaljhandeln – Sverige har inte lyckats skapa några nya jobb men har haft en stark produktivitetsutveckling

BILD 15

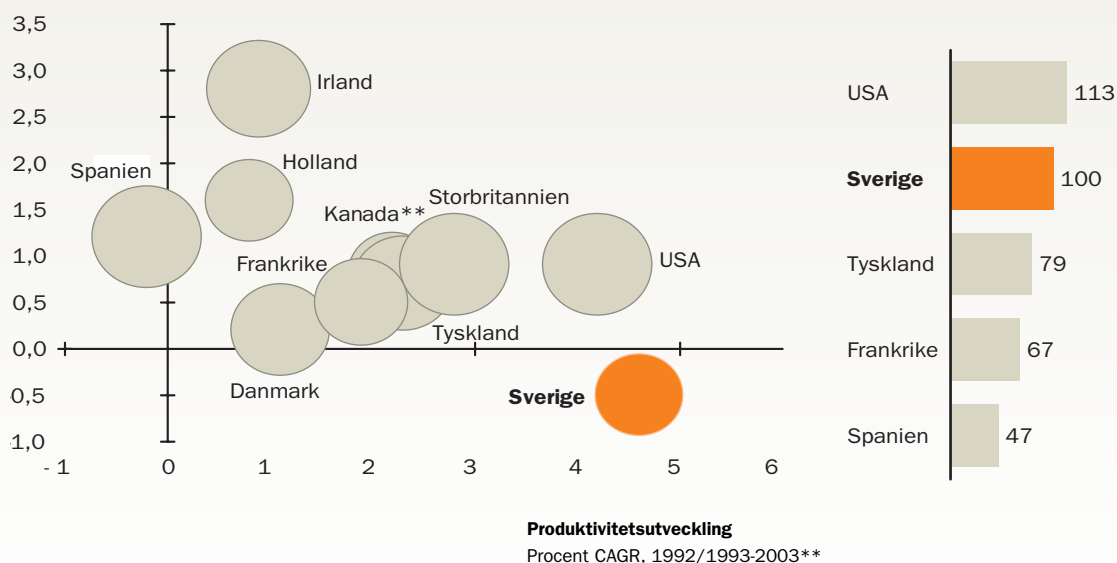
Skapade jobb, netto 1992/93-2003**

Procent av befolkningen i arbetsför ålder, 15-64

Storlek i procent av 2003 års förädlingsvärde

Produktivitet, 2003

Index Sverige = 100

* Skapade jobb i den totala sektorn

** Kanada 1990-2002

Källa: Groningens produktivitetsdatabas, oktober 2005; McKinsey-analys

Detaljhandeln

Den starka utvecklingen i detaljhandeln (bild 15) har ett flertal orsaker. För det första ändrades Plan- och bygglagen (PBL) 1992. I den nya lagen föreskrevs att kommunerna måste ta större hänsyn till konkurrensituationen när etableringstillstånd för nya detaljhandlare delas ut. Syftet var att via PBL öka konkurrensen, eftersom kommunerna tidigare ofta valde att begränsa nyetableringar av hänsyn till redan etablerade aktörer. Effekten blev också den önskade. Under 1990-talet blev det betydligt enklare att etablera sig i kommunerna, speciellt för större stormarknader utanför stadskärnorna.

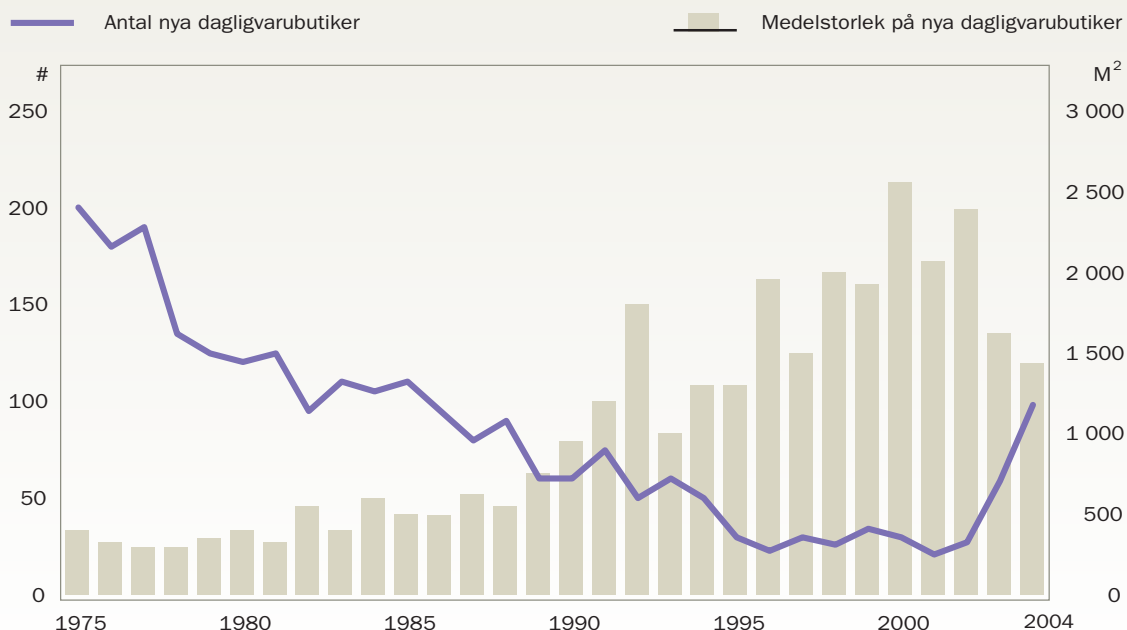
För det andra har produktivitetsökningarna drivits på av ett skifte i detaljhandelns formatmix. Mer produktiva format, såsom stormarknader och specialiserade

kedjor, har blivit vanligare på de mer lågproduktiva formatens bekostnad. Ett tydligt exempel på detta är att medelstorleken på nyetablerade matbutiker har ökat kraftigt, från cirka 500 kvadratmeter i slutet på 1980-talet till cirka 2 500 kvadratmeter de första åren på 2000-talet. En stor del av denna utveckling har drivits på av en ökande internationalisering och att fler utländska aktörer har etablerat sig i Sverige (bild 16).

För det tredje har IT-utvecklingen bidragit till stora förbättringar inom distributionskontroll, leveranskedjor och lagerhantering. Effektiv hantering samt smartare samarbete med leverantörerna har bidragit till den ökade produktiviteten. Den ökade produktiviteten i detaljhandeln har även kommit konsumenterna tillgodo genom att bidra till lägre priser.

Storleken på nya livsmedelsaffärer har ökat kontinuerligt, delvis på grund av ändringar i plan och bygglagen

BILD 16

Not: Under 2003–2004 minskade medelstorleken delvis på grund av att Lidl och Netto etablerade många mindre lågprisbutiker (30 respektive 48 butiker)
Källa: Supermarket 2005

Livsmedelsindustrin – strukturella förändringar har lett till en mycket stark produktivitetstillväxt medan sysselsättningen har minskat

BILD 17

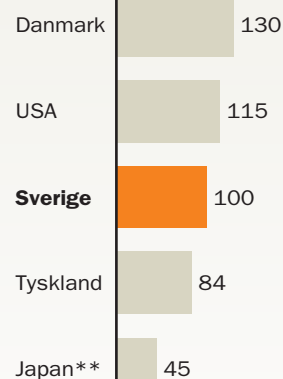
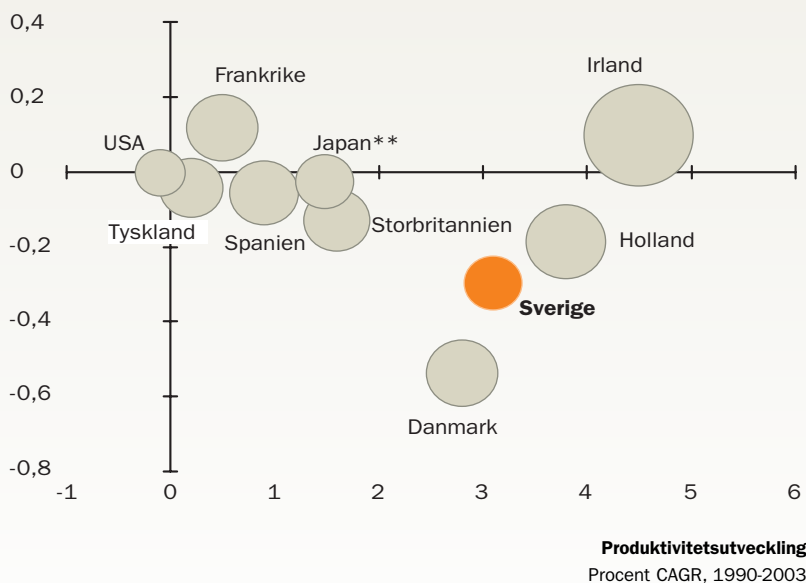
Skapade jobb, netto 1990-2003*

Procent av befolkningen i arbetsför ålder, 15-64

Storlek i procent av 2003 års förädlingsvärde

Produktivitet, 2003

Index Sverige = 100

* Skapade jobb i den totala sektorn

** Japan 1990-2002

Källa: Groningens produktivitetsdatabas, oktober 2005; McKinsey-analys

Livsmedelsindustrin

I början av 1990-talet var livsmedelsindustrin en mycket skyddad och reglerad industri, men sedan dess har produktivitetstillväxten varit stark (bild 17). Tre till viss del sammanlänkade faktorer förklarar denna tillväxt.

För det första gick Sverige med i EU 1995. I och med anpassningen till EU harmoniserades regelverket med övriga EU-länder. Kvarvarande importrestriktioner gentemot andra EU-länder inom livsmedelsindustrin togs bort. Visserligen ökade restriktionerna mot många länder utanför EU, men eftersom huvuddelen av Sveriges utrikeshandel med livsmedel sker med EU-länderna blev effekten både ökad import och ökad export, vilket ledde till ökad konkurrens (bild 18).

För det andra har detaljhandeln blivit betydligt mer effektiv i sitt sätt att driva verksamheten. Ökat användande av egna varumärken samt mer effektiva inköp har satt press på livsmedelstillverkarna, vilket har tvingat dem att bli mer produktiva. Detta är för övrigt ett gott exempel på hur avregleringar i en bransch, i detta fall detaljhandeln, kan få spridningseffekter och leda till förbättringar även i andra branscher.

För det tredje har det skett en ökad etablering av utländska aktörer som varit en pådrivande kraft för konsolidering och effektivisering av den svenska tillverkningen. Denna effekt har varit betydande, och belyser hur ett land genom att öppna sig kan få utländska etableringar att fungera som en katalysator för ökad produktivitetstillväxt (bild 19). Man borde därför kunna dra lärdom av detta i andra industrier, till exempel byggindustrin, och arbeta för ökad närvaro av utländska aktörer. Produktivitetstillväxten i livsmedelsindustrin har tillsammans med utvecklingen inom detaljhandeln bidragit till att de svenska konsumenterna idag kan handla livsmedel till betydligt lägre priser än tidigare. Mellan 1990 och 2005 ökade matpriserna med endast 4 procent, medan konsumentprisindex under samma tid ökade med 35 procent.

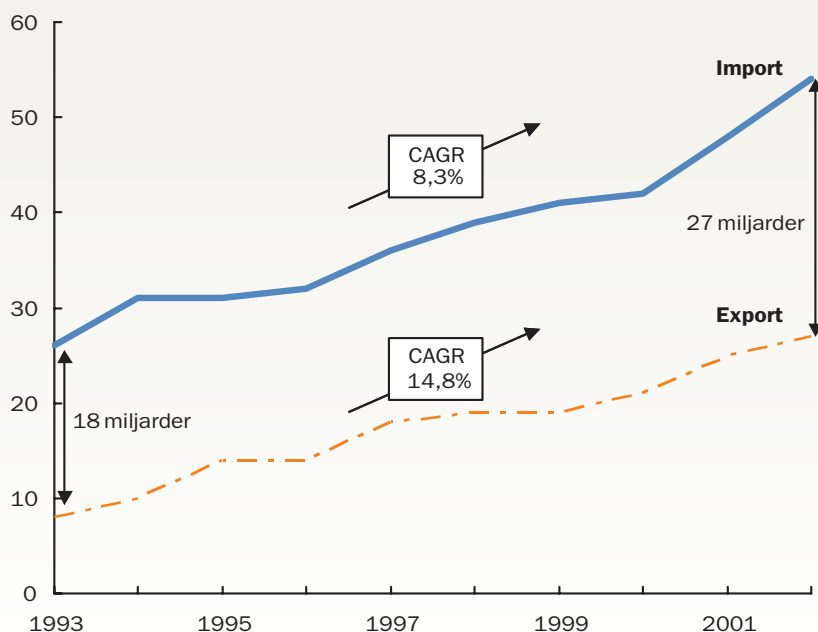
Flera andra sektorer som tidigare var omgärdade av regleringar och präglade av låg konkurrens har sett liknande avregleringar som de tre branscherna ovan. Därmed har även de fått bättre förutsättningar för produktivitetstillväxt.

Minskade handelshinder inom EU har ökat konkurrensen och lett till en dramatisk ökning av utrikeshandeln

BILD 18

Utrikeshandel med mat och dryck

SEK miljarder

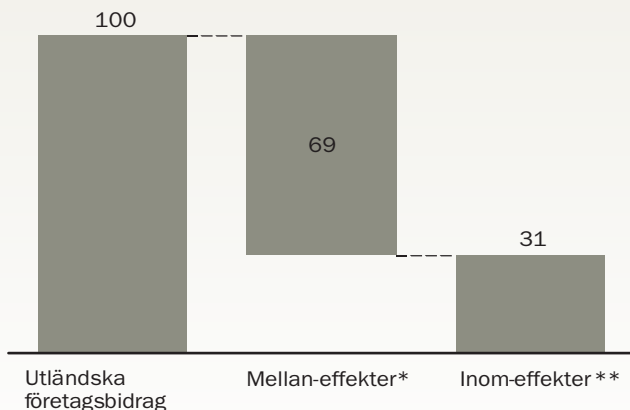
Källa: SCB; McKinsey-analys

Utländska företag i Sverige har haft en stor roll i produktivitsutvecklingen

BILD 19

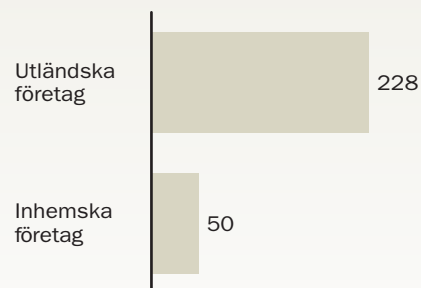
Utländskt bidrag till produktivitetstillväxten i livsmedelssektorn, 1995–2001

Index Totalt bidrag från utländska företag = 100

Genomsnittlig årlig produktivitetstillväxt, 1995–2001

Index Total produktivitetstillväxt = 100

* Bidrag till sektorns produktivitetstillväxt som kommer från att arbetskraft skiftar från inhemska till mer produktiva utländska företag

** Bidrag till sektorns produktivitetstillväxt som kommer från att utländska företag förbättrar sin produktivitet

Not: Produktivitetstillväxten är beräknad för livsmedel inklusive drycker och tobak

Källa: OECD "The contribution of foreign affiliates to productivity growth" (2005); McKinsey-analys

Byggindustrin – Sverige har haft en låg produktivitetstillväxt och negativ sysselsättningsutveckling

BILD 20

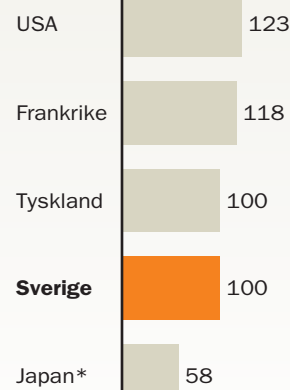
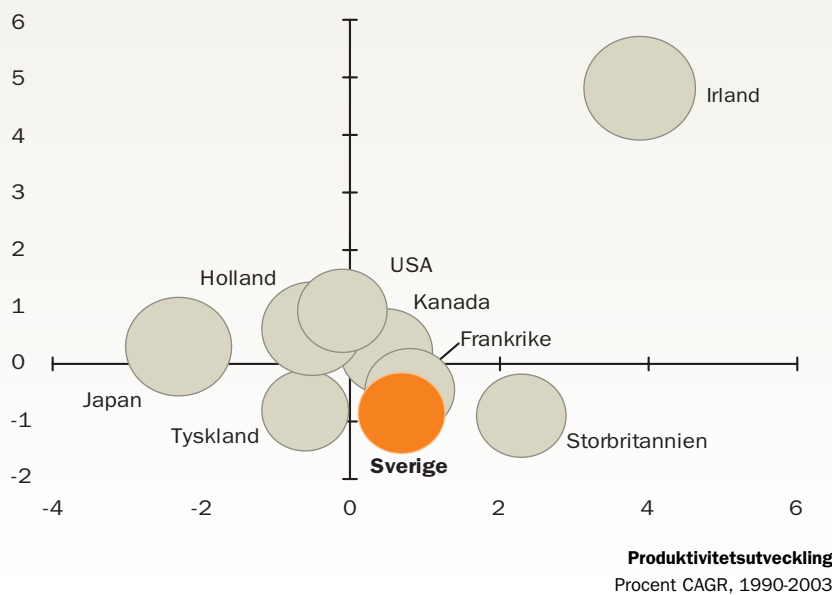
Skapade jobb, netto 1990-2003*

Procent av befolkningen i arbetsför ålder, 15-64

Storlek i procent av 2003 års förädlingsvärde

Produktivitet, 2003

Index Sverige = 100

* Japan 1990-2002

Källa: Groningens produktivitetsdatabas, oktober 2005; McKinsey-analys

Byggindustrin är ett exempel på hur produktmarknadsbarriärer hindrar utvecklingen

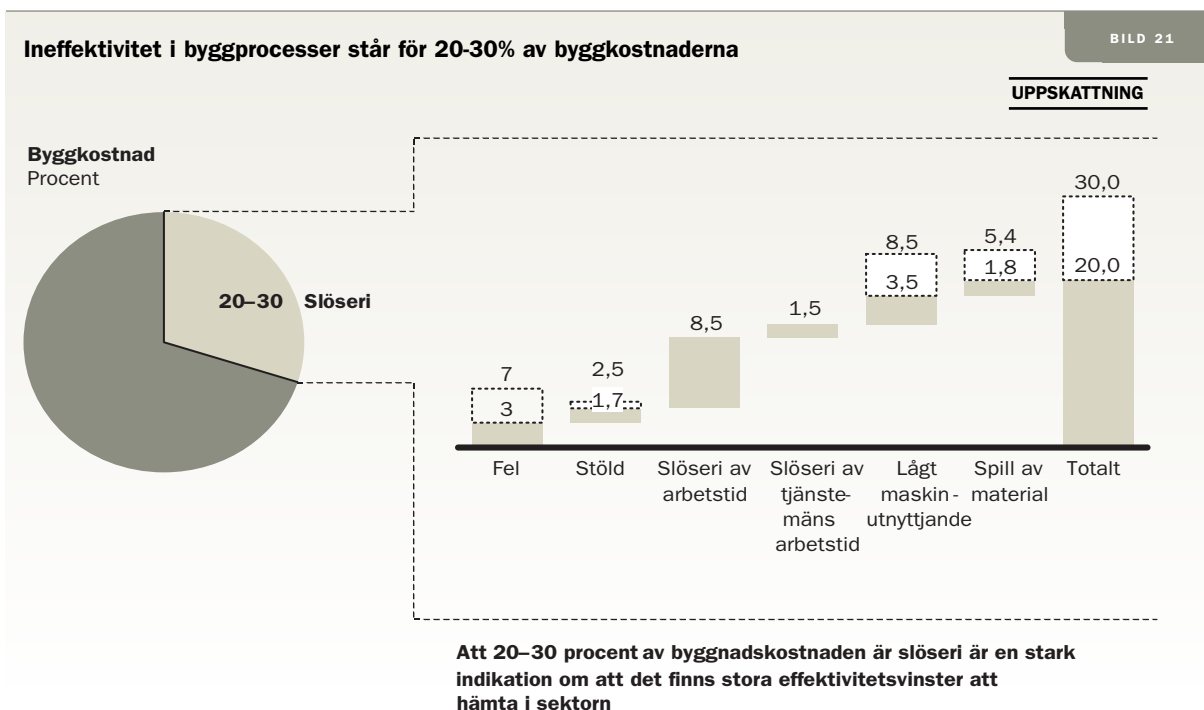
Byggindustrin är ett exempel på en industri som tyngts av långtgående produktmarknadsregleringar och vars utveckling varit svag (bild 20). I början av 1990-talet var produktiviteten i byggindustrin i Sverige betydligt lägre än i flera andra länder – drygt 25 procent lägre än i USA. Sedan dess har produktivitetstillväxten varit mycket låg, både i Sverige (0,7 procent per år) och i andra länder, mycket beroende på att produktmarknadsregleringarna inte har avlägsnats i någon större omfattning.

En rigid Plan- och bygglag samt en byråkratisk detaljplaneringsprocess hindrar utvecklingen genom att försvåra omställningar när behoven förändras. Detaljerade byggnormer förhindrar möjligheterna till innovation, och även om försök till förbättringar har gjorts genom införandet av funktionella byggnormer så har effekten ännu varit begränsad. Brist på EU-gemensamma regler för bland annat byggmaterial minskar konkurrensen i tidigare led i byggindustrins värdekedja och leder därmed till högre priser för slutkonsumenten.

Som en följd av detta har hela byggindustrin dessutom låg effektivitet. Detaljerade studier pekar på att uppemot 30 procent av kostnaden för ett bygge är direkt relaterad till ineffektivitet (bild 21). Den mycket frag-

menterade strukturen i sektorn är en bidragande orsak till detta, bland annat därför att små aktörer har svaga incitament att investera i de kostnader som krävs för att genomföra operativa förbättringar. Den ofta förekommande uppdelningen av olika arbetsmoment är många gånger alltför detaljerad och därmed ytterligare en orsak till ineffektiviteten. Fack och företag har över tid byggt upp en struktur där vissa moment måste genomföras av en viss typ av arbetare. Specialisering kan många gånger vara ett hjälpmedel till produktivitet, men i byggindustrin har en alltför detaljerad uppdelning lett till alltför många överlämningar, vilket leder till tidsförluster och ineffektivitet (bild 22).

Slutligen är förekomsten av en informell sektor inom byggindustrin ett hinder för produktivitetens ökning. Informellt arbete innebär inte bara att skatteintäkterna minskar utan hämmar också produktivitetens utvecklingen. Dels bidrar förekomsten av den informella sektorn till att konservera en mycket fragmenterad struktur eftersom företag med ökande storlek gradvis får det svårare att bedriva delar av sin verksamhet svart. Dels minskar incitamenten att arbeta med operativa förbättringar ytterligare när delar av verksamheten sker svart, eftersom de stora vinsterna då ligger i att undandra sig skatter och avgifter.

Källa: FoU väst 0507 "Slöseri i byggprojekt. Behov av förändrat synsätt"

I Sverige behövs ett flertal överlämningar och flera olika arbetare för att bygga ett badrum

BILD 22

Utförande		Typ av arbetare	
0 Byggnadsritning		• Entreprenör/konsulter	
1 Arbetsplan/koordinering		• Projektledare	
2 Insättning av rör och tuber	}	1:a byggnadsfasen	• VVS-montör, elektriker
3 Cementform			• Cementarbetare*
4 Första halvan av innervägg			• Snickare*
5 Ventilation	}	2:a byggnadsfasen (installation)	• VVS-montör
6 Installation av elektriska komponenter			• Elektriker
7 Interna värmeslingor och tuber			• VVS-montör
8 Andra halvan av innervägg	}	3:e byggnadsfasen (innervägg)	• Snickare*
9 Färg			• Målare*
10 Ram			• Snickare*
11 Vattenskydd	}	4:e byggnadsfasen (installation)	• Kaklare
12 Kakel			• Kaklare
13 Värme och rör			• VVS-montör
14 Inredning	}	Avslutande fas	• Snickare*
15 Elektrisk installation			• Elektriker
16 Städning			• Städare
17 Inspektion värme	}	Avslutande fas	• VVS-inspektör (värme)**
18 Inspektion ventilation			• VVS-inspektör (ventilation)**
19 Inspektion elektricitet			• Elektrisk inspektör
20 Inspektion byggnad			• Byggnadsinspektör

- Det krävs minst 5 olika arbetare för att bygga ett badrum
  - Projektledare
  - VVS-montör
  - Elektriker
  - Arbetare*
  - Inspektör
- Tidskrävande process på grund av flera överlämningar, minst 10, skapar koordineringsproblem

* För småhusbygge kan samma arbetare utföra cementarbete, snickeri, kakling och måleri

** Kan vara samma inspektör

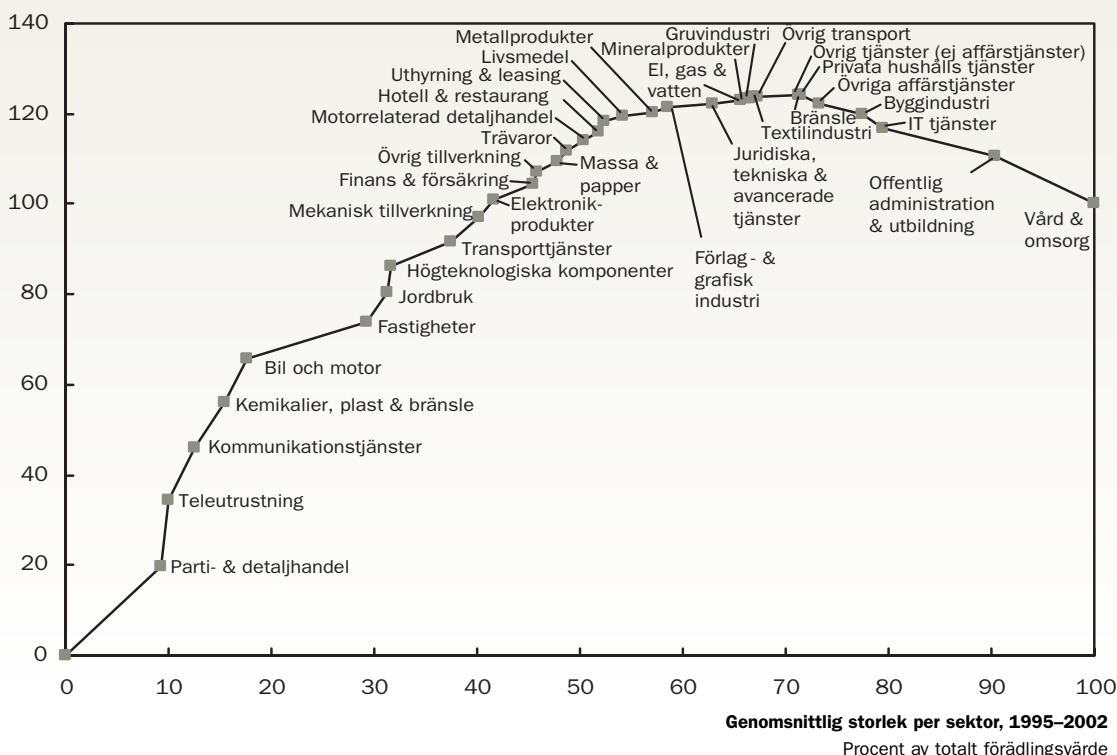
Källa: Intervjuer

Den offentliga sektorn hämmar aggregerad produktivitetstillväxt

BILD 23

Bidrag till aggregerad produktivitetstillväxt, 1995–2002

Procent

Not: Elektronikprodukter exkluderar teleutrustning och högteknologiska komponenter. Under 2001–2002 hade högteknologiska komponenter och teleutrustning ett negativt förädlingsvärde, vilket här behandlas som ett förädlingsvärde lika med noll

Källa: Groningens produktivitetsdatabas, oktober 2005; OECD; McKinsey-analys

Produktivitetstillväxten är dock sannolikt svag i offentlig sektor

Det är idag omöjligt att säga exakt hur stor produktivetsutvecklingen i offentlig sektor är eftersom den inte mäts. Detta beror, som behandlats ovan, på att man i nationalräkenskaperna inte mäter output i den offentliga sektorn, utan väljer att bara mäta kostnad. Resultatet är att den svenska produktivitetstillväxten under tidsperioden 1995 till 2003 begränsades med nära en tredjedel (bild 23). Den totala produktivetsökningen var 2,4 procent årligen när offentlig sektor räknas med, och 3,3 procent årligen när den inte gör det. Att offentlig sektor drar ner den totala produktivitetstillväxten i nationalräkenskaperna säger dock som sagt inget om den verkliga produktivetsutvecklingen.

Det finns dock flera anledningar till att produktivetsutvecklingen i den offentliga sektorn sannolikt är låg. För det första omgärdas den offentliga sektorn på liknande sätt som byggindustrin av starka produktmarknadsregleringar. Med det tydliga samband mellan produktivitet och avregleringar/konkurrens som råder i näringslivet är det rimligt att anta att både produktiviteten och produktivitetstillväxten är låg i offentlig sektor. För det andra har man tidigare genomfört produktivetsmätningar även i denna del av ekonomin. Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi (ESO) har genomfört en serie studier (Finansdepartementet, 1997, Public Sector Productivity in Sweden) som visar på svag produktivitetstillväxt i den offentliga sektorn. Alla femårsperioder mellan 1960 och 1990 hade negativ produktivetsutveckling (ett spann mellan -4,3 procent 1965-70 och -1,1 procent 1985-90), med perioden 1980-85 som enda undantag då produktivitetstillväxten var 0,0 procent. Mycket har naturligtvis hänt sedan dess, men den i övrigt produktivetspådrivande konkurrensen är fortfarande till största delen frånvarande, varför det är rimligt att anta att utvecklingen även idag är begränsad. För det tredje är incitamenten och vanan att bedriva produktivetsarbete begränsad i stora delar av offentlig sektor. Budgetstyrning ger mindre incitament för produktivetsarbete än resultatstyrning eftersom resultatet av kostnadsbesparingar ett år ofta blir mindre resurser kommande år. Sammantaget innebär detta att det högst sannolikt finns en mycket stor produktivetspotential i offentlig sektor som skulle ge stora aggregerade effekter på samhällsekonomin.

Det är i detta sammanhang viktigt att notera att ökad produktivitet inte behöver betyda rationaliseringar. Produktivitetstillväxt kan uppnås genom att öka output, antingen som ökad volym eller ökad kvalitet. Att effektivisera på bekostnad av kvalitet kan därför i många fall leda till lägre produktivitet.

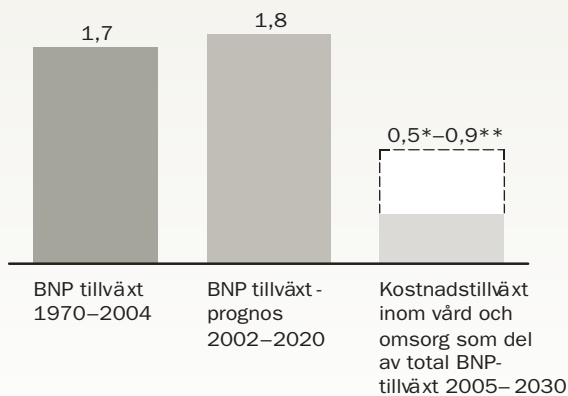
Låg produktivitetstillväxt i offentlig sektor är ett allvarligt problem. Dels finns 30 procent av sysselsättningen där, dels kommer det inte att vara möjligt att finansiera den framtida efterfrågan på välfärdstjänster om inte produktiviteten ökar. Den demografiska utvecklingen kombinerat med teknisk utveckling och ökade krav på kvalitet i vård och omsorg kommer att leda till kraftigt ökade offentliga utgifter. I ett grundscenari kan kommun- och landstingsskatten behöva höjas mer än 1,5 gånger, från dagens 31-34 procent till över 50 procent de kommande 20-30 åren (bild 24). Det förefaller mycket osannolikt att dagens välfärdssystem skulle överleva en så kraftig ökning av skattekvoten. Skulle detta fullt ut finansieras av skatter kommer bördan på företag och privatpersoner att öka i sådan grad att förutsättningarna för företagande kommer att försämrats avsevärt. Produktivetsökningar i näringslivet kan inte heller finansiera kostnadsökningarna. Detta beror på att produktivitetstillväxt och högre reallöner i näringslivet spiller över på lönerna i den offentliga sektorn och därmed ökar kostnaderna ännu mer. Effekten kallas Baumols sjuka (se även förklarande text nedan).

För att lösa finansieringen i framtiden måste produktiviteten öka. Om man har ambitionsnivån att ha den bästa offentliga sektorn i världen så måste även produktiviteten vara i världsklass. Åstadkommer man inte en högre produktivitetstillväxt kommer det att bli nödvändigt att antingen skära i de ersättningar och välfärdstjänster som erbjuds, eller att hitta alternativa finansieringsformer. Medfinansiering där individen betalar delar av välfärdstjänsterna själv kommer troligen att bli ett vanligare inslag för att klara finansieringen, men det är inte ett alternativ som det råder någon politisk enighet om. Produktivetsökningar är därför nödvändigt för att klara finansieringen och kvaliteten i den offentliga sektorn.

Ökat behov av vård och omsorg kommer ta en betydande del av framtida ökning av BNP i anspråk och ha en stor påverkan på finansieringen

Ökat behov av vård och omsorg kommer ta i anspråk en betydande del av framtida ökning i BNP...

Procent

* Individuell offentlig konsumtion kvarstår på dagens nivå

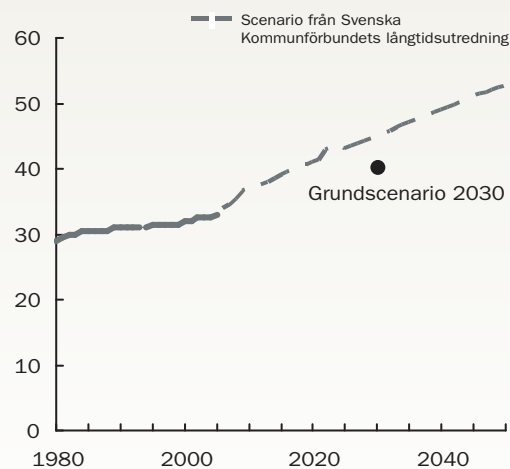
** Individuell offentlig konsumtion ökar i samma takt som privat konsumtion

Not: Givet antagandet att produktiviteten i offentlig sektor ej förbättras

Källa: SOU 2004; 19 Långtidsutredningen 2003/2004; Finansdepartementet; McKinsey-analys

...och ha en stor påverkan på skattekvoten

Procent; kommunalskatt + landstingsskatt

Baumols sjuka

Fenomenet att offentliga tjänster blir relativt sett dyrare över tid kallas Baumols (kostnads-)sjuka efter den ekonom som först beskrev problematiken. Baumols sjuka innebär bland annat att skattefinansierade välfärdstjänster kräver antingen en ständigt ökande skattesats eller sjunkande relativ servicenivå. I Sverige finansieras välfärdstjänster som sjukvård, barnomsorg, äldreomsorg och skola av skatter och bedrivs i de flesta fall inom den offentliga sektorn. Då dessa aktiviteter är personalintensiva står löner för en betydande del av kostnaden. Till exempel svarar löner för cirka tre fjärdedelar av den totala kostnaden för sjukvården.

Då produktiviteten ökar i näringslivet skapas utrymme för reallöneökningar för de anställda där. Löneökningar i näringslivet höjer i sin tur lönekraven inom offentlig sektor och leder därmed till ökade kostnader. Skatteintäkterna, framför allt vid ett proportionellt skatteuttag såsom i kommun och lands-

ting, ökar i takt med lönerna och täcker därmed de högre lönekostnaderna för offentliga tjänster. Men till följd av att välfärdstjänsterna har en lägre produktivitetstak än näringslivet kommer priset för offentligt producerade tjänster att öka relativt prisnivån i den övriga ekonomin.

Om insatsen av personal (vilket ger en konstant tjänstevolymer) är oförändrad kan skattekvoten hållas konstant. Emellertid höjs förväntningarna på välfärdstjänster i takt med en ökande realinkomst – det skapas en förväntning på volymökningar. På grund av det ökande relativpriset på välfärdstjänster kan inte de höjda förväntningarna infrias utan ökande skattekvot eller alternativ finansiering.

Motmedel för Baumols sjuka (och därmed mot att behöva öka skattekvoten) är att öka den offentliga sektorns produktivitet eller att öka sysselsättningen i näringslivet.

Arbetsmarknadsbarriärer hindrar jobbskapande

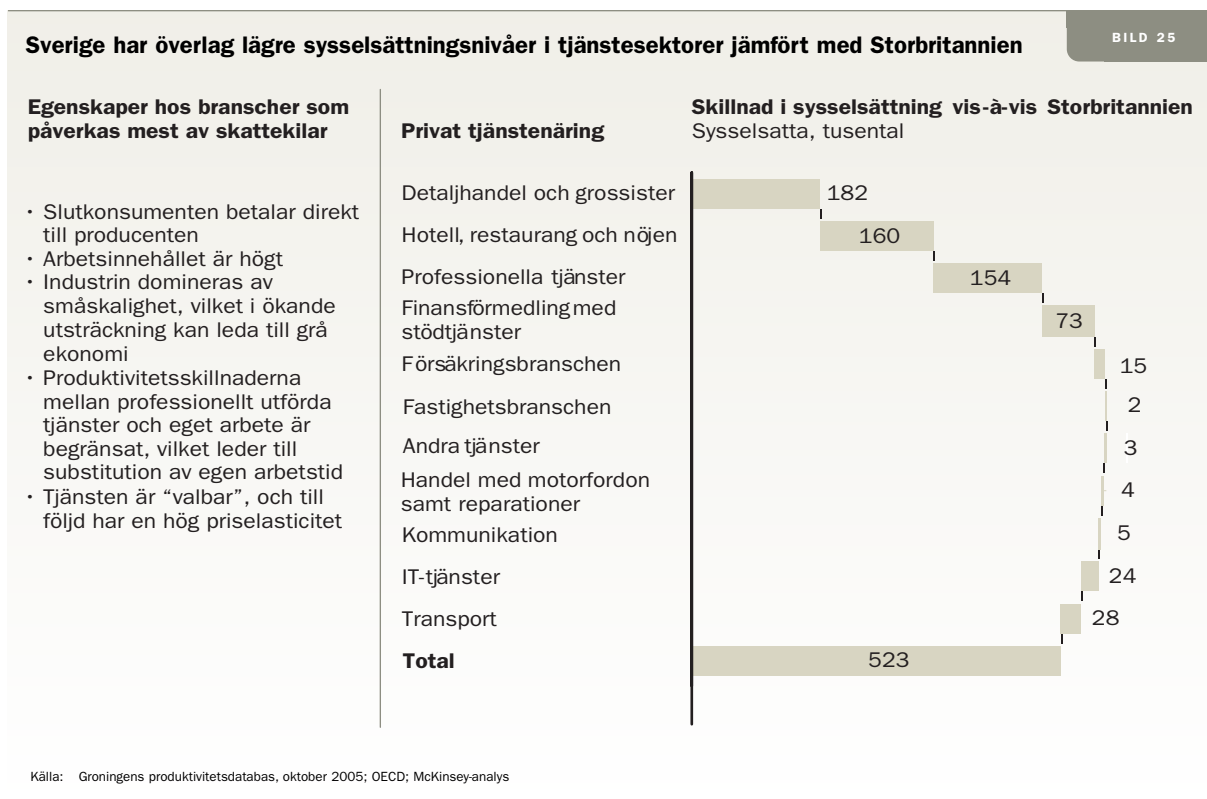
Det är till stor del politiska beslut om avregleringar i vissa branscher som har skapat förutsättningarna för företagen att åstadkomma den starka produktivitetstillväxten i näringslivet. Som tidigare beskrivits har dock inte jobbskapandet följt med i samma takt. Särskilt gäller oförmågan att skapa nya arbeten i tjänstebranscher i näringslivet. Cirka 40 procent av den arbetande befolkningen arbetar i privata tjänstebranscher. Det går att identifiera ett antal faktorer i de enskilda branscherna som skapar hinder för de nya jobben. Det måste därför vara av hög prioritet att förändra dessa faktorer.

Sverige har ett tydligt problem med att skapa privata tjänstejobb

Det finns tre huvudsakliga förklaringar till oförmågan att skapa arbetstillfällen inom tjänstesektorn. För det första hämmar den höga totalkostnaden för arbete efterfrågan på arbetsintensiva tjänster. För det andra finns en bristande flexibilitet i vissa branscher där överenskommelser mellan arbetsmarknadens parter skapat ytterligare kostnader och hinder mot operativa förbättringar. Slutligen finns även en bristande flexibilitet på arbetsmarknaden som helhet, vilket leder till

långsammare strukturomvandling i ekonomin. Av dessa tre förklaringar är det den första som är den ojämförligt största faktorn.

I en jämförelse med Storbritannien kan man se att om den privata tjänstesektorn i Sverige sysselsatte samma andel av befolkningen som den gör i Storbritannien skulle det vara över en halv miljon fler personer i arbete i Sverige än vad fallet är idag (givet att eventuella undanträngningseffekter kan bortses från) (bild 25).

Observationen att Sverige har sämst förmåga av samtliga jämförda länder att skapa nya jobb i den privata tjänstesektorn återspeglas i branschstudierna. I studien av detaljhandelsbranschen framgår att de koncept som växer fram (H&M, IKEA) eller lyckas (Netto, Lidl) i Sverige grundar sig på få anställda och låga servicenivåer. Sverige har därför högst omsättning per anställd i detaljhandeln av samtliga jämförda länder (bild 26). Som ett tankeexempel kan nämnas att om Sverige hade lika stor andel av befolkningen anställd inom detaljhandeln som Storbritannien har, skulle det motsvara 180 000 fler jobb (då eventuella undanträngningseffekter antas vara noll) (bild 27). En analys

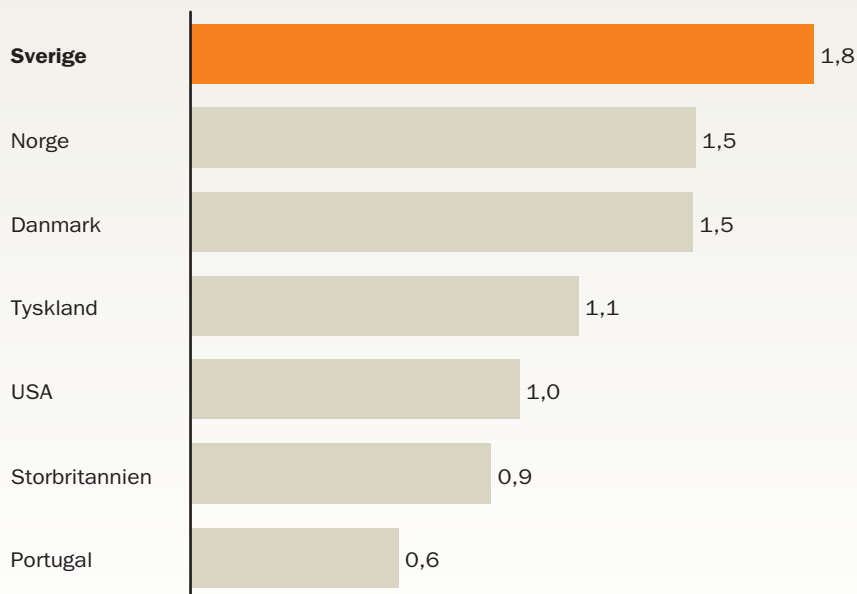
av den närliggande restaurangsektorn visar också på låg efterfrågan av arbetsintensiva tjänster. Lågservicekoncept, exempelvis McDonald's, har varit framgångsrika, medan koncept med en något högre servicegrad, exempelvis Pizza Hut, inte har lyckats särskilt väl.

Ett annat illustrativt exempel är att svensken spenderar en mindre del av sin disponibla inkomst på restaurangbesök än de boende i något annat OECD-land, cirka hälften av EU-genomsnittet. Nivån är ungefär lika låg som i den före detta jugoslaviska republiken Makedonien (bild 28).

I detaljhandeln har Sverige den högsta omsättningen per anställd

BILD 26

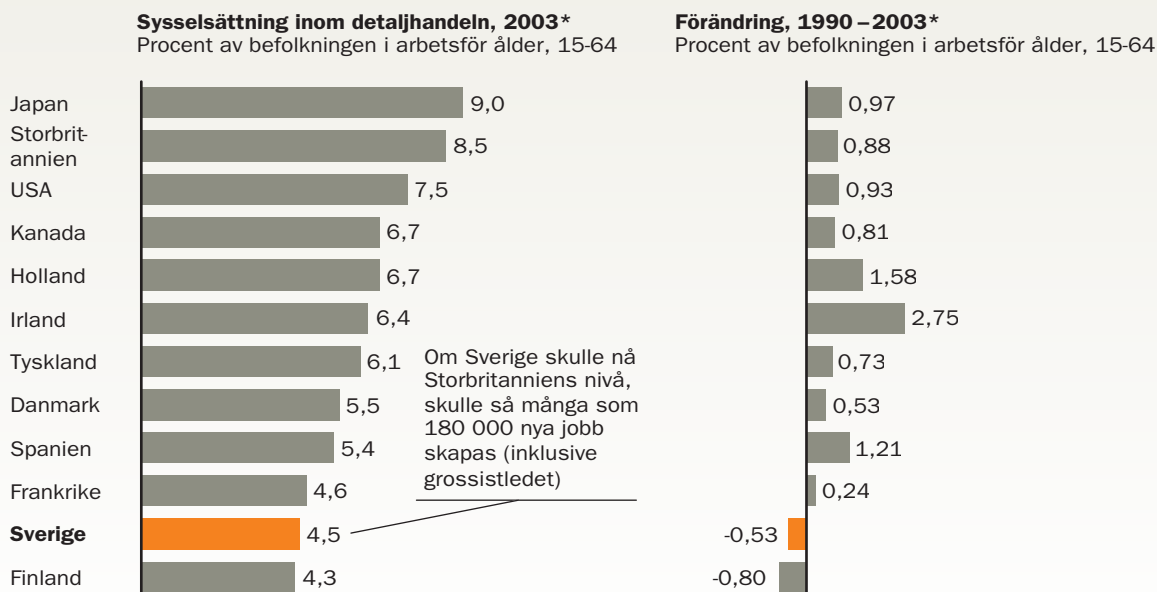
SEK miljoner per anställd

Källa: Kampen om köpkraften – handeln i framtiden, Fredrik Bergström och Stefan Fölster (red), 2005

Sverige har kraftigt lägre sysselsättning inom detaljhandeln än vad andra utvecklade länder har

BILD 27

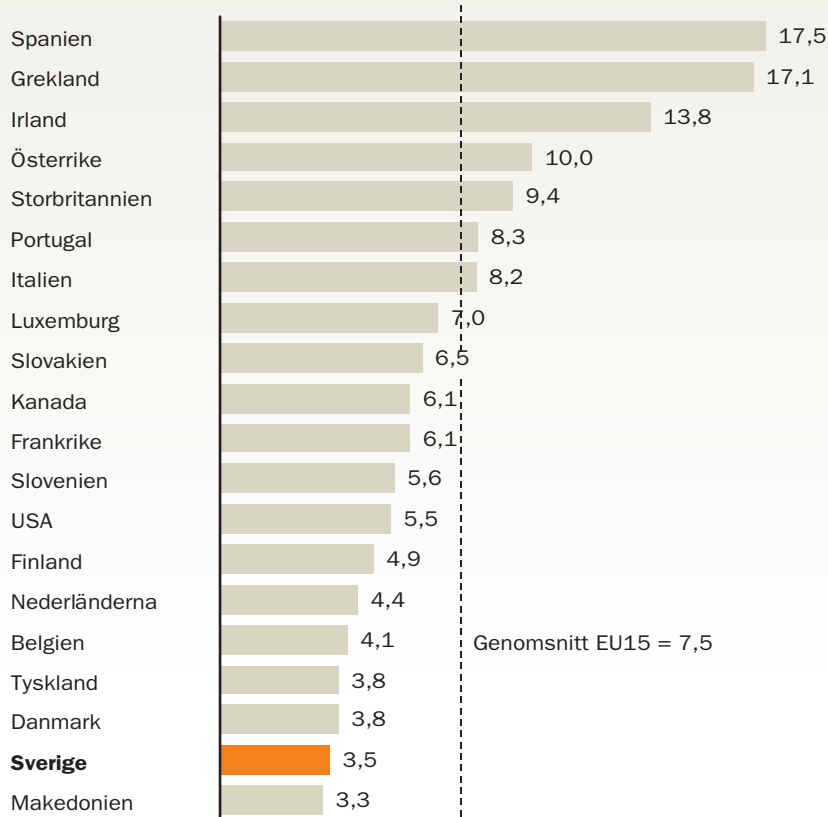
* Kanada och Japan 2002 samt 1990-2002

Källa: Groningens produktivetsdatabas, oktober 2005; OECD; McKinsey-analys

Svenskar spenderar en mycket låg andel av privatkonsumtionen på restauranger och hotell

BILD 28

Procent av individuell konsumtion som spenderas på restauranger och hotell

Källa: OECD

Låg efterfrågan på tjänster på grund av hög totalkostnad för arbete är en viktig förklaring

Sverige har höga arbetskraftskostnader i flera branscher. Detta är inte orsakat av hög nettoinkomst, utan huvudsakligen av den totala skattekvoten som är hög i en internationell jämförelse (bild 29). Särskilt påverkade av de höga skattekilarna på arbete är tjänster, eftersom arbetsinnehållet generellt sett är större i en tjänst än i en produkt. I en internationell jämförelse är tjänster i Sverige dyra – med 15-20 procent högre prisnivå än vad BNP-nivån rättfärdigar är Sverige det fjärde dyraste landet för tjänster (jämfört med produkter) i OECD (bild 30).

Sveriges exceptionellt höga skattebelastning på arbete innebär till exempel att om en konsument vars lön är över 26 000 kronor per månad (vilket är fallet för cirka en tredjedel av alla heltidsarbetare i Sverige) skall kunna ta hjälp av en producent (med medellön) för att exempelvis laga mat (restaurang), ta hem varor från butik (detaljhandel), eller renovera sitt hus (byggbranschen), så måste denne jobba över 6 timmar för att kunna betala inköp av 1 timmes tjänsteproduktion istället för att utföra arbetet själv. Det krävs därför att tjänsteproducenten har en produktivitet på över 600 procent av konsumentens för att det skall vara rationellt att arbetet skapas (bild 31). Vissa studier pekar på att höga skatter inte i sig behöver öka den totala arbetskraftskostnaden utan leder till lägre nettolöner. Detta kan gälla för grupper med förhållandevis höga löner, men ersättningsnivåerna i det sociala skyddsnätet fungerar som ett golv för nettolönerna. Det innebär att det knappast finns något större utrymme för höga skatter att övervältras på löntagaren i form av lägre nettolöner i de branscher som har relativt sett låga lönenivåer, till exempel detaljhandel, hotell och restaurang. Effekten blir högre kostnader inom dessa kategorier och därmed totalt sett en mer sammanpressad lönestruktur.

Även andra branscher påverkas av den höga kostnaden på arbetskraft. Störst blir effekten i branscher som präglas av faktorer som högt arbetskraftsinnehåll, småskalig industristruktur med inslag av svartarbete, tjänster som säljs direkt till konsument, begränsad produktivitetsskillnad mellan utföraren och beställaren (det vill säga stora möjligheter att utföra tjänsten själv), och/eller tjänster som har hög priskänslighet. Branscher som renovering inom byggindustrin, restaurang, hushållsnära tjänster och personliga tjänster, inklusive rådgivningstjänster, uppfyller alla flera av ovanstående kriterier.

Den omedelbara följden är att ett stort antal arbeten som borde kunna skapas i den formella ekonomin inte blir skapade. Stora delar av arbetskraften, i synnerhet de som inte har förmågan att vara mer än 6 gånger så produktiva som de potentiella konsumenterna, får därmed inte sysselsättning. Bland dessa återfinns ofta bland annat ungdomar, lågutbildade och icke-integrerade invandrare. En annan konsekvens är att de som har arbeten kommer att utföra betydligt mer arbete för egen räkning än vad som är samhällsekonomiskt effektivt. Höga skattekilor skapar därmed en skev fördelning av arbete i samhället.

Den sekundära följden är att många arbeten skapas i den informella ekonomin. Detta är särskilt tydligt i branscher som bygg, restaurang och hushållsnära tjänster. Som diskuterats ovan leder svartarbete inte bara till bortfall av skatteintäkter utan även till lägre produktivitet. Den svarta ekonomin har även ett antal sociala bieffekter, till exempel orättvisor, sänkt skattemoral, beroendeställningsskapande, som ligger utanför denna rapport, där vi nöjer oss med att konstatera att det är högst önskvärt att Sverige som land vänder denna utveckling.

Bristande flexibilitet på mikronivå hindrar utvecklingen

I de enskilda branscher som undersökts i denna studie finns det flera exempel på hur bristande flexibilitet hindrar både produktivitet och jobbskapande. I detaljhandeln har arbetsmarknadens parter kommit överens om att arbete skall vara betydligt dyrare på vissa tider än på andra och även betydligt dyrare än på motsvarande arbetstider i till exempel restaurangbranschen. Effekten blir att det är mycket dyrare för butikerna att ha öppet när kunderna vill och har möjlighet att handla. På sena vardagskvällar ökar kostnaden för arbetskraften i detaljhandeln med 70 procent och på helgerna är påslaget hela 100 procent. Dessa höga lönetillägg leder till kortare öppettider, vilka dessutom förskjuts mot tider som inte är optimala för flertalet kunder. Detta bidrar till den låga sysselsättningen i branschen. I till exempel Storbritannien finns inte dessa stora skillnader i arbetskostnad (bild 32).

Byggindustrin präglas av bristande flexibilitet inom flera områden. För det första är överdriven indelning i "skrän" ett problem. Det förekommer ofta en improduktiv uppdelning av vilka arbetsuppgifter olika kategorier av byggarbetare kan och får genomföra. Specialisering kan visserligen ofta leda till högre produktivitet, men för många överlämningar och ineffektiv samordning innebär

slöseri. Till exempel kan det krävas så många som 20 överlämningar för att bygga ett badrum i Sverige. Detta leder till låg produktivitet, vilket driver upp kostnaderna och sänker den totala efterfrågan. För det andra förekommer improduktiva ackordslönesystem i byggindustrin. Grundtanken med prestationsbaserad lön är att den ska verka produktivitetshöjande, men det sätt detta lönesystem används på i byggindustrin leder snarare till det motsatta. De ofta rigida ersättningssystemen och mycket detaljerade mätningar av hur ackorden fullföljs leder till lägre flexibilitet, färre möjligheter till innovation och till att traditionella arbetssätt cementeras. Därmed

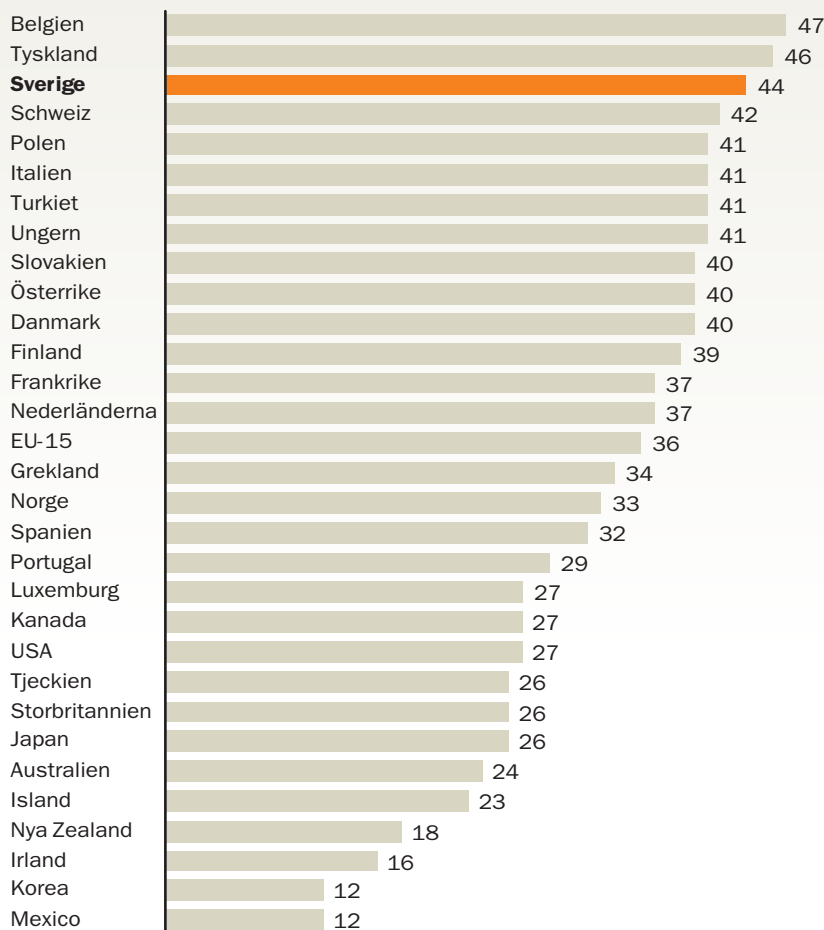
ökar även kostnaderna för byggnationer. Mätningar har visat att ackordslöner driver upp kostnaden med cirka 11 kronor per arbetad timme, vilket är 7-8 procent av lönekostnaden. Ackordslöner leder också till låga incitament för innovationer som ger förbättringar men som inte minskar arbetstiden. Vidare tar det ingen hänsyn till hur utvecklingen av bygget överlag går. Ett exempel på detta kan vara att det för byggarbetare med ackordslön skulle kunna vara motiverat att hyra in ytterligare en kran till bygget och därmed minska arbetstiden även om detta skulle innebära högre total kostnad för hela bygget.

Sverige är ett av länderna med högst skattekil på arbete

BILD 29

Genomsnittlig skattekil på arbete

Procent av total arbetskraftskostnad*

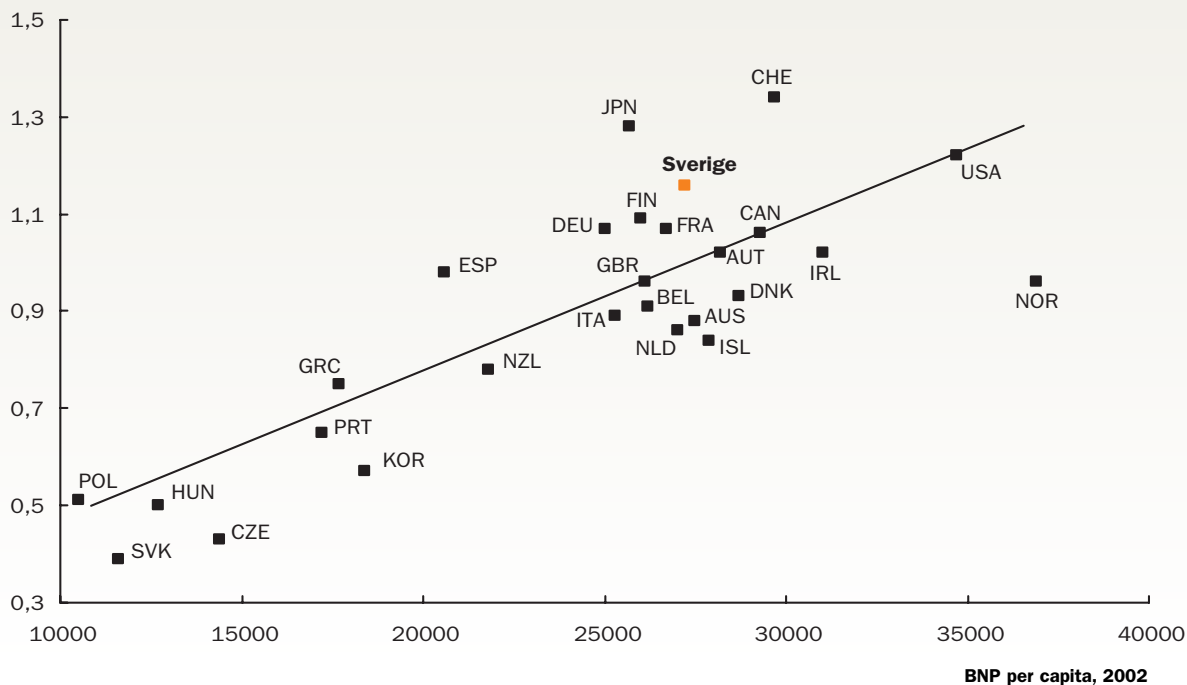
* Mått som differensen mellan total arbetskraftskostnad som betalas av arbetsgivaren och nettoinkomst för den anställde, delat med total arbetskraftskostnad. Den inkluderar därför både arbetsgivarens och den anställdes sociala avgifter men inte mervärdesskatt. Baserad på 87% av genomsnittlig inkomst för en enskild person utan barn

Källa: Going for growth, 2005, OECD

Relativa priser för tjänster och BNP per capita

Prisrelation (1999)

Relationen mellan prisnivån på konsumenttjänster och konsumentprodukter

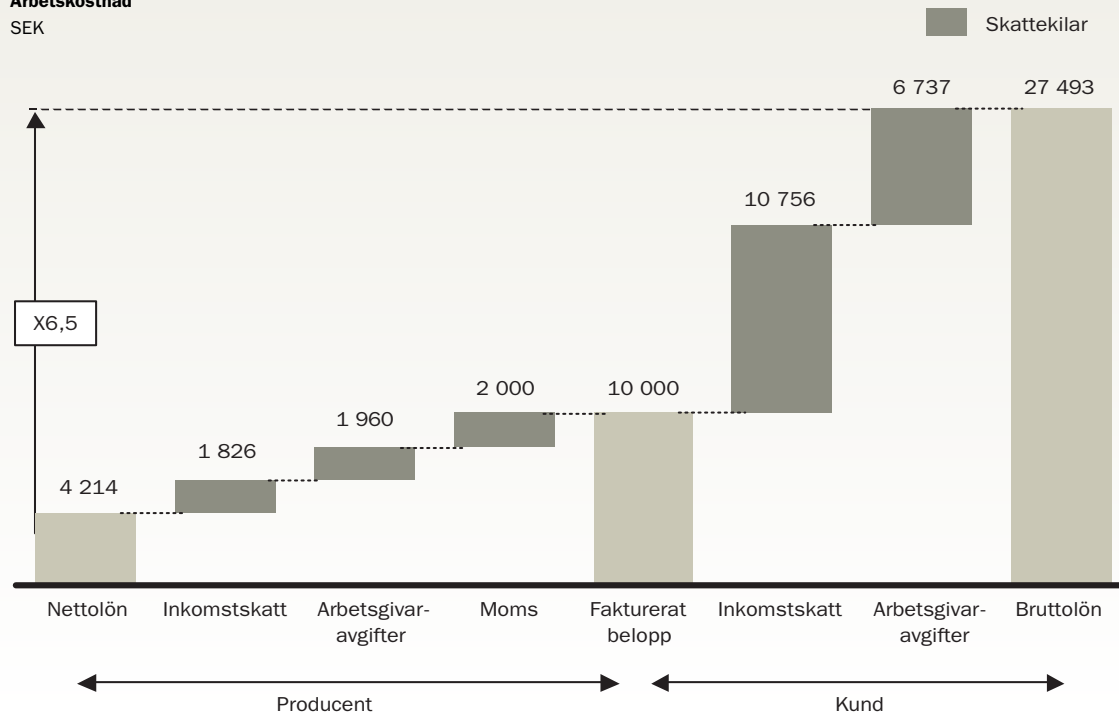

* Konsumenttjänster är en skattning av icke-handelsbara varor, och konsumentprodukter är skattningen av varaktiga samt delvis varaktiga varor
Källa: OECD, Going for Growth (2005)

Skatteklar förklarar en stor del av kostnaden för tjänster

Arbetskostnad

SEK

Not: Genomsnittlig inkomstskatt för riket (kommunalskatt): 31,82%; arbetsgivaravgifter: 32,46%; moms: 25%

* Antagandet för genomsnittlig lön för byggnadsarbetare samt marginalskatt baserat på att kunden tjänar mellan SEK 313 000 och 465 000 per år

** Antagandet för inkomstskatt bygger på årlig genomsnittlig lön till byggnadsarbetaren på SEK 274 000, samt skatteavdrag på SEK 13 700

Källa: Riksskatteverket; McKinsey-analys

Höga löner under obekväma arbetstider utgör ett anställningshinder i detaljhandeln

BILD 32

Försäljningen distribuerad per dag och tidpunkt

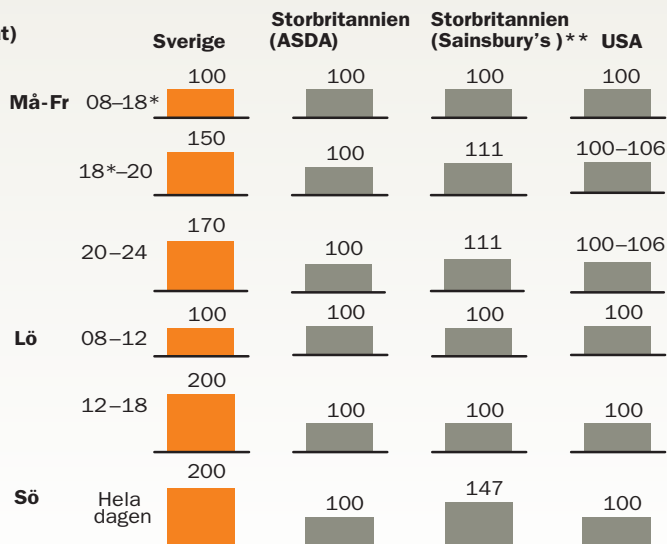
Arbetskostnad i detaljhandeln per dag och tidpunkt

Index 100 = Mån-Fre 08-18

Exempel: ICA Maxi (dagligvarubutik av stort format)
Procent av veckoförsäljningen

■ < 4%
■ 4-6%
■ > 6%

	9-12	12-16	16-20	Summa
Måndag	1	3	5	10
Tisdag	2	3	5	10
Onsdag	2	4	7	12
Torsdag	3	5	10	18
Freitag	4	8	10	22
Lördag	4	9	4	17
Söndag	2	6	3	11
Summa	18	37	45	100

* 18.15 för Sverige, 18.30 för Sainsbury's (Storbritannien)

** Ej tätort, Storbritannien, butikspersonal med en grundlön på GBP 5,39/timme

Källa: När handlar vi?, HUI; Kalenderkorrektionsgruppen; 2003 Annual Specialty Store

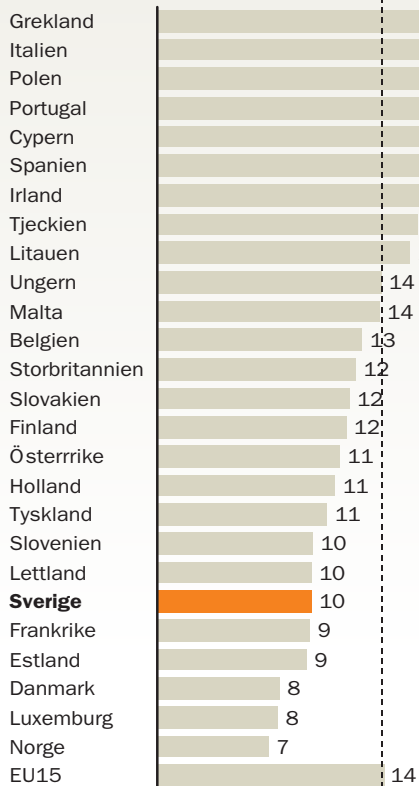
Compensation & Benefit Survey, US National Retail Federation; UK Income Data Services; Handelsanställdas förbund, McKinsey-analys

Sverige har ett jämförelsevis lågt företagande

BILD 33

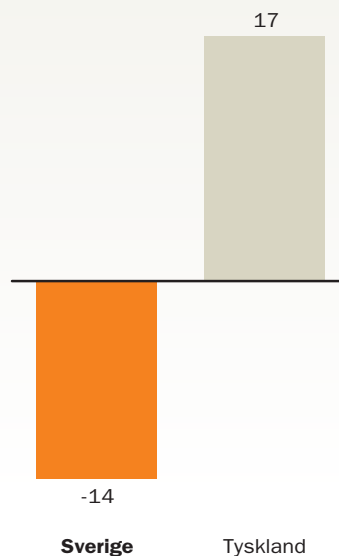
Andel företagare* i EU samt Norge, 2004

Procent

Förändring 1995-2004

Procent

* Andelen sysselsatta i den arbetsföra befolkningen (15-64) som är företagare

Källa: Nutek, årsbok 2006

Vaxholmskonflikten

Laval un Partneri Ltd är ett lettiskt företag som i maj 2004 skickade arbetare till Sverige för att bygga en skola i Vaxholm. Ersättningen till arbetarna var 14 000 kronor i månaden (cirka 80 kr per timme) samt mat och husrum, vilket var lite mer än dubbelt så mycket som deras normala lön.

I juni kontaktade fackföreningen Byggnads företaget Laval un Partneri för att förhandla om ett kollektivavtal. Byggnads krävde en lön till arbetarna på 145 kr i timmen för att teckna kollektivavtal. Lägsta lön enligt kollektivavtal i byggindustrin är 109 kr per timme. Istället för att teckna Byggnads kollektivavtal valde Laval un Partneri att teckna kollektivavtal med det lettiska byggnadsfacket under september. I oktober tillkännagav Byggnads att man skulle vidta stridsåtgärder om Laval un Partneri inte tecknade svenskt kollektivavtal. Resultatet blev att en blockad av Vaxholmsbygget inleddes i november.

Normalt sett är det inte tillåtet i Sverige att vidta stridsåtgärder mot ett företag i syfte att undanröja eller åstadkomma ändring i ett annat på arbetsplatsen

gällande kollektivavtal. Det finns dock ett undantag baserat på den så kallade "Lex Britannia" från 1991. Enligt denna kan stridsåtgärder vidtas mot ett företag som inte har sådan koppling till den svenska arbetsmarknaden att de omfattas av medbestämmandelagen (MBL). Denna typ av koppling anses inte existera när ett utländskt företag utför temporärt arbete i Sverige.

I december lämnade Laval un Partneri in en stämning till Arbetsdomstolen i Sverige. Enligt Arbetsdomstolens interimistiska beslut var blockaden laglig. Med motiveringen att lagstiftningen var oklar lämnade man dock fallet vidare till EG-domstolen för att inhämta ett förhandsavgörande innan avkunnandet av den slutliga domen. Frågan är om Lex Britannia kan innebära otillåten diskriminering av utländska företag och därmed hindra fri rörlighet för tjänster. Därför blir EG-domstolens beslut intressant. När beslutet kommer är oklart, men troligen sker det under 2007. Laval un Partneri kunde inte vänta så länge utan tog hem sina arbetare och försatte sitt svenska dotterbolag i konkurs i februari 2005.

Bristande flexibilitet på arbetsmarknaderna hindrar strukturuomvandling och nyföretagande

Ekonomi befinner sig i ständig omvandling där nya, mer produktiva koncept ersätter gamla. Ur samhällets perspektiv är denna utveckling önskvärd eftersom det är denna dynamik som gör invånarna rikare och ger ökade möjligheter till såväl privat som offentlig konsumtion.

Anställningsskyddslagstiftningen i Sverige är mer flexibel än i många andra europeiska länder. Det är generellt inte särskilt svårt för ett företag i Sverige att minska sin personalstyrka. Däremot bidrar LAS till att kraftigt minska incitamenten för den enskilde individen att byta från ett arbete till ett annat. Vid ett sådant beslut "tappar man sin plats i kön" och riskerar att mista sin anställning lättare vid eventuella uppsägningar hos den nya arbetsgivaren än man hade gjort hos den tidigare. I en ekonomi med dålig förmåga att skapa nya jobb minskar detta sannolikt rörligheten och sänker därmed strukturuomvandlingstakten, vilket är till nackdel för produktivitetsutvecklingen.

Detta kan också vara en bidragande orsak till att Sverige i en internationell jämförelse har en låg andel entreprenörer och nyföretagare (bild 33).

Denna låga rörlighet kan sannolikt förändras utan att den svenska modellen med stor trygghet för individen hotas. Fallet Danmark visar att det går att kombinera rörlighet på arbetsmarknaden med en skandinavisk välfärdsmodell. En förändring i denna riktning skulle innebära att man gick från trygghet i nuvarande jobb till trygghet i att det finns ett finansiellt skyddsnät och nya jobb för den som mister sin nuvarande anställning.

Sveriges bristande förmåga att skapa arbetstillfällen beror på det system av skatteklir och regleringar som skapats över tid. Eftersom situationen är självförvållad finns även lösningen på problemet inom landet.

Flexicurity – Den danska modellen

Danmark har ett system som syftar till att kombinera en flexibel arbetsmarknad med ett välfungerande socialt skyddsnät för individen. Förhoppningen är att en högre flexibilitet på arbetsmarknaden gör det enklare och mindre riskfyllt för företagen att snabbt anpassa sin arbetskraft till den rådande situationen och att de därför inte kommer att dra sig för att anställa. Samtidigt vill man behålla en skandinavisk modell där individen har ett starkt skyddsnät, både ekonomiskt och via andra former av stöd. Lösningen har blivit "flexicurity", en kombination av *flexibility* och *security*.

Flexibiliteten i systemet åstadkoms genom att anställningstryggheten är lägre i Danmark. "Sist-in-först-ut"-principen gäller inte på samma sätt som i Sverige, och det är inte heller lika dyrt för arbetsgivaren att säga upp personal. OECD väger ihop faktorer som varselregler, uppsägningstid, regler för avgångsvederlag etc., till ett anställningsskyddsindex. Medan Sverige har index 2,9 ligger Danmark med 1,5 mycket närmare anglosaxiska nivåer; till exempel har Storbritannien 1,1. Flexibiliteten återspeglas även i omsättningen på arbetsmarknaden. Cirka 30 procent av den danska arbetskraften byter arbete varje år. Den genomsnittliga tiden en dansk har arbetat på en och samma arbetsplats är åtta år, vilket är tredje lägst i OECD – bara USA och Storbritannien har lägre genomsnittstid.

Tryggheten i systemet skapas genom god arbetslöshetsersättning och aktiveringsinsatser. Den genomsnittliga

ersättningsnivån i Danmark (beräknad som genomsnittet över 60 månaders arbetslöshet för fyra olika typer av familjer samt två olika inkomstnivåer) är densamma som i Sverige. I tillägg spenderar Danmark betydligt mer på aktivt stöd till de arbetslösa än vad Sverige gör; 1,7 procent av BNP i Danmark 2003 att jämföra med Sveriges 1,3 procent. De aktiva arbetsmarknadsåtgärderna inkluderar bland annat individuella åtgärdsplaner, utbildning, kompetensutveckling och olika former av åtgärdsarbeten. Samtidigt ställs höga krav på den arbetslöse att aktivt söka arbete eller andra aktivitetsformer. Det finns även en bortre parantes på fyra år i arbetslöshetsförsäkringen.

Det är svårt att entydigt fastställa vilken effekt det danska "flexicurity"-systemet har haft på arbetslösheten. Många debattörer pekar på det som en bidragande orsak till att Danmark lyckats mer än halvera sin arbetslöshet sedan tidigt 1990-tal (från 12,4 procent 1993 till 5,7 procent 2005). Till exempel Andersen och Svarer (2006) menar dock att framgången beror mer på de åtstramningar av ersättningssystemen som gjorts under 1990-talet samtidigt som högkonjunktur har rått (delvis till följd av att en tidig konsolidering av de offentliga finanserna gett handlingsutrymme att använda sig av finanspolitiska konjunkturstimulanser). Det här ska därför inte ses som en rekommendation att direkt kopiera flexicurity-systemet, men som en illustration på att alternativa modeller existerar är den hjälpsam.

Utmaningar – nuvarande och framtida

Trots den starka utvecklingen de senaste 10 åren står Sverige inför flera utmaningar som kommer att accentueras ytterligare av en åldrande befolkning och utflyttning av jobb till lågkostnadsländer. För att skapa ekonomisk tillväxt i framtiden måste därför dessa utmaningar adresseras genom kraftfulla åtgärder. Som diskuterats ovan har produktivitetstillväxten i näringslivet varit stark under det senaste decenniet. Dock har detta till en del orsakats av branscher som kommit ikapp sina utländska motsvarigheter efter avregleringar och ökad konkurrens och det blir därför svårt att upprätthålla den höga produktivitetstillväxten. Ett ytterligare problem är att två andra viktiga komponenter i utvecklingen inte har varit lika starka; produktiviteten i offentlig sektor har högst sannolikt inte utvecklats lika bra som i näringslivet och förmågan att skapa arbetstillfällen har varit låg. Detta kommer att förstärkas kraftigt i och med den åldrande befolkningen som sätter ökad press på den offentliga sektorn, samt den allt snabbare globaliseringen som leder till att arbetstillfällen som flyttas till lågkostnadsländer måste ersättas med nya. För att säkerställa att den starka utvecklingen inte blir tillfällig, utan kan fortsätta långsiktigt, är det därför nödvändigt att agera nu.

Produktivitetstillväxten i näringslivet måste fortsätta men är inte tillräcklig som enda motor

Eftersom en viss del av näringslivets produktivitetstillväxt har varit en följd av åtgärder av engångskaraktär, avregleringar samt vissa branscher som genom starkare utveckling har kommit ikapp andra länder, är det svårt att förlita sig på att produktiviteten i framtiden kan öka i samma takt som den gjort sedan början av 1990-talet. Startpunkten för produktiviteten i flera branscher var svag, vilket visades i MGI-rapporten från 1995. Avregleringar och ökad konkurrens har, som behandlats ovan, lett till ökad produktivitetstillväxt och till att

Sverige i flera branscher kommer ifatt de jämförda länderna. Det är dock lättare att komma ifatt än att dra ifrån. Därför är det mycket krävande att upprätthålla lika hög produktivitetstillväxt i framtiden och något man inte kan förvänta sig ska ske med automatik. En förutsättning är att fortsätta på den inslagna vägen och skapa ökad konkurrens i näringslivet genom att ta bort de konkurrenshämmande barriärer som fortfarande finns kvar, till exempel inom byggindustrin.

Givet demografiutvecklingen ger låg produktivitetstillväxt i den offentliga sektorn på sikt en ohållbar finansieringssituation.

Den demografiska utvecklingen kommer att innebära svåra påfrestningar på den offentliga sektorn de kommande decennierna. Den arbetande andelen av befolkningen blir allt mindre samtidigt som andelen äldre personer ökar kraftigt (bild 34). Detta riskerar att leda till mycket stora ökningar av de offentliga utgifterna. Som tidigare redovisats kan kommuner och landsting bli tvungna att höja skatten till över 50 procent de kommande 20-30 åren. Det förefaller mycket osannolikt att dagens välfärdssystem skulle överleva en så kraftig ökning av skattekvoten. Följden blir sannolikt att kvaliteten blir lidande.

Ett flertal faktorer samverkar och bidrar till att göra den samlade effekten stor:

För det första har Sverige en åldrande befolkning. De närmaste 30 åren kommer antalet personer över 80 år att öka med 60 procent. Den genomsnittliga kostnaden för vård och omsorg ökar av naturliga skäl med ökande ålder på individen. Sammantaget kommer detta att öka kostnaderna för vård och äldreomsorg kraftigt.

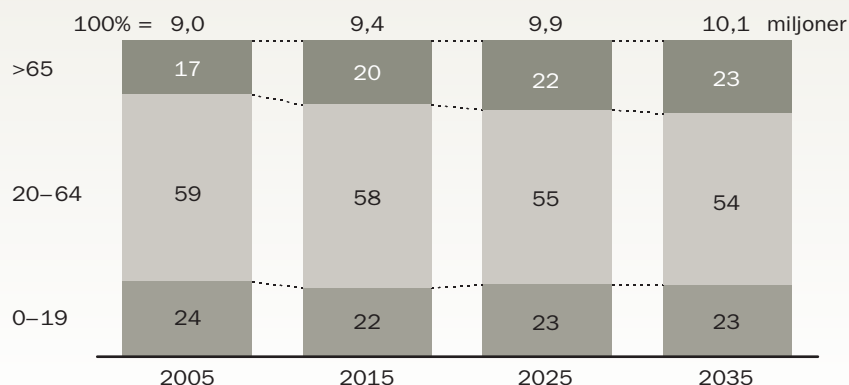
För det andra tillkommer ytterligare kostnadsökningar inom vård och omsorg eftersom den tekniska utvecklingen gör det möjligt att behandla och bota fler sjukdomstillstånd. Detta är naturligtvis positivt, men innebär också en påfrestning för ekonomin. Nya läkemedel och ny medicinteknik ökar kostnaderna. Som ett exempel kan nämnas att kostnaderna för läkemedel mellan 1985 och 2000 ökade med 9,1 procent per år. Detta är betydligt högre än den årliga ökningen i privat konsumtion (5,6 procent) eller i konsumentprisindex (3,1 procent) under samma tidsperiod.

För det tredje ökar kraven på välfärdstjänsterna i takt med att det ekonomiska välståndet ökar. Allteftersom levnadsstandarden ökar skapas förväntningar att de offentliga tjänsterna ska förbättras i motsvarande grad. Inkomstelasticiteten är hög för vård och omsorg, vilket betyder att för varje procent en individs inkomst ökar är vederbörande beredd att öka summan han eller hon lägger på dessa tjänster med mer än en procent. Eftersom vård och omsorg till största delen är offentligt finansierade i Sverige innebär det ökade offentliga utgifter om de ökade kraven ska kunna nås.

Andel personer i arbetsför ålder minskar samtidigt som antalet äldre ökar kraftigt

BILD 34

Procent

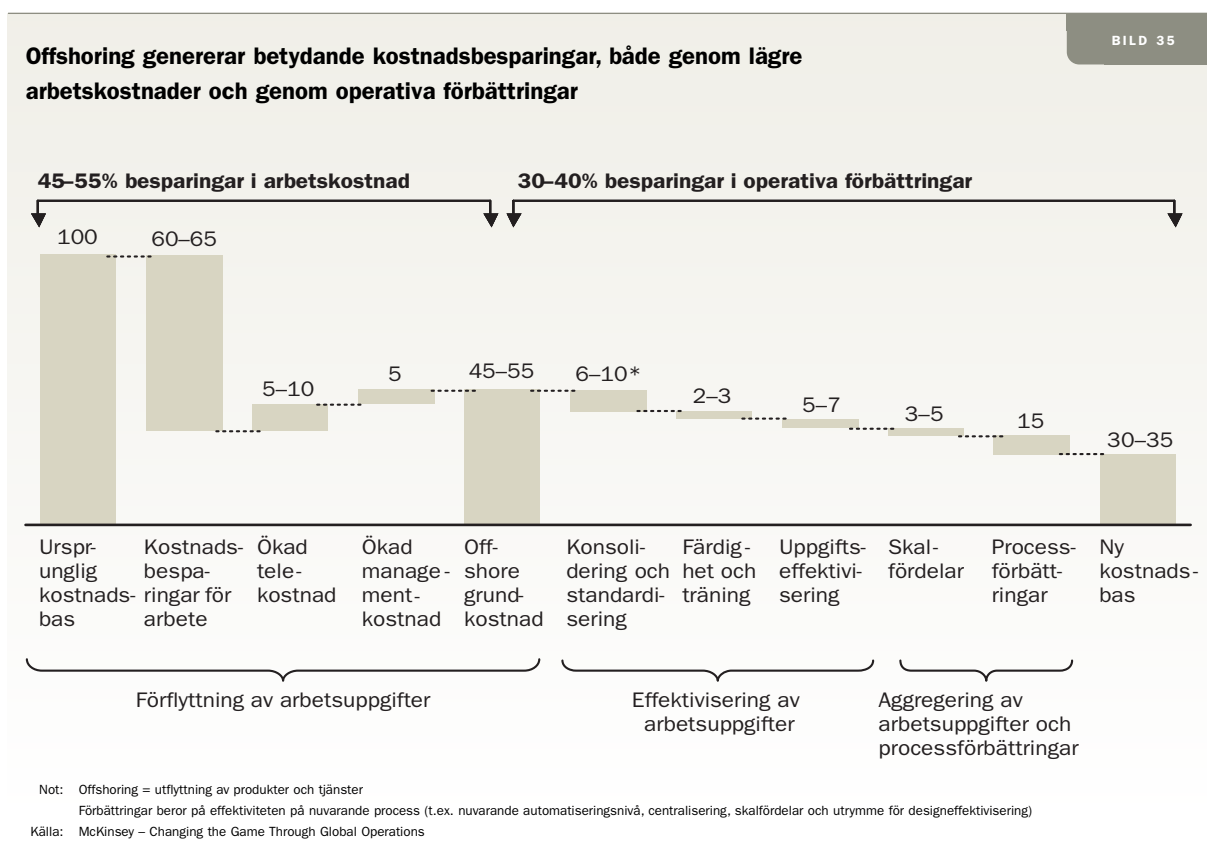
Källa: SCB "Sveriges framtida befolkning 2005-2050"; McKinsey-analys

Låg förmåga att skapa jobb är ett problem som förvärras av ökande takt i globaliseringen

Globaliseringen medför en snabbare takt av industriell omstrukturering i många länder. Följden blir allt högre krav på förmågan att snabbt förnya sig och skapa jobb som ersättning för dem som flyttas till lågkostnadsländer. En grov uppskattning som baseras både på historiska trender och egna uppskattningar visar att mellan 100 000 och 200 000 jobb (motsvarande 2-4 procent av alla sysselsatta) sannolikt kommer att försvinna under den kommande tioårsperioden på grund av utflyttningen. Produktionskapaciteten och exporten från lågkostnadsländer i Asien och Östeuropa har ökat mycket kraftigt. Exempelvis har Kinas export nära tredubblats från 266 till 762 miljarder USD på bara fyra år mellan 2001 och 2005. Samtidigt har Indien mer än fördubblat sin export från 45 till 95 miljarder USD.

Utvecklingen har drivits på av två olika faktorer. För det första är lönerna i lågkostnadsländerna endast en bråkdel av lönerna i västvärlden. Den genomsnittliga lönekostnaden för en kinesisk eller indisk industriarbetare är mindre än en tjugondel av en genomsnittlig svensk industriarbetarlön; 0,8 respektive 0,7 USD per timme att jämföra med 20 USD per timme i Sverige. Besparingarna överstiger därför ofta vida de kostnader som tillkommer för transport tillbaka till väst, vilket medför möjligheter till stora besparingar om produktion avsedd för västmarknaderna flyttas. För det andra växer marknaderna i lågkostnadsländerna kraftigt allteftersom köpkraften ökar. Många företag ser därför stora tillväxtpotentialer på dessa marknader, och det blir därför extra fördelaktigt att flytta produktionen

österut. Mellan 1990 och 2004 tredubblades privatkonsumtionen i Kina, från 192 till 595 miljarder USD i fasta priser, vilket motsvarar en årlig ökning på över 8 procent.

Trenden att produktion av varor flyttas till Asien eller Östeuropa har pågått länge och på senare tid har även tjänsteproduktion flyttats i ökande takt. Kostnadsskillnaderna mellan produktion i ett lågkostnadsland som Indien och produktion i ett västland är enorm. När tjänsteproduktion flyttas ger lägre lönekostnader ofta en halvering av den totala kostnaden. Det är dock inte bara lönekostnaderna som medför besparingar, utan även möjligheten att sätta upp sina processer på ett nytt, bättre sätt när man startar från noll i lågkostnadslandet. Dessa operativa förbättringar kan ofta ge ytterligare 30-40 procent besparing (bild 35).

Denna utveckling ställer krav på att ha en tillräckligt dynamisk ekonomi så att nya arbeten kan skapas när gamla flyttas ut. Det är här Sveriges låga förmåga att skapa nya arbetstillfällen inom tjänstesektorn blir allvarlig. När ett tjänstearbete motsvarande en dollars kostnad flyttar ut från USA till ett lågkostnadsland skapas tillräckligt värde i ekonomin för att mer än kompensera flytten. Tack vare besparingarna för de amerikanska konsumenterna, vinsthemtagningar och en god

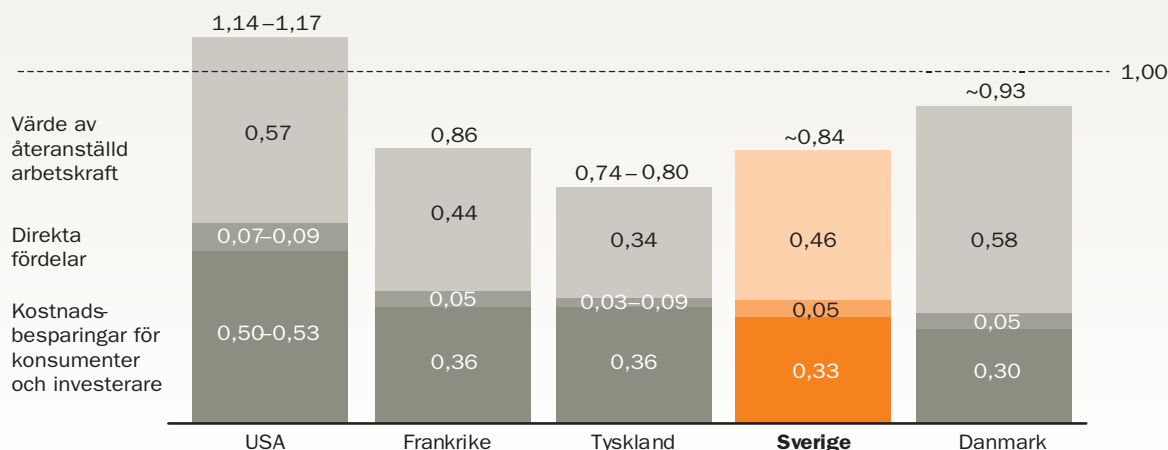
återanställningsgrad skapas värde motsvarande 1,14-1,17 USD. Nettoeffekten blir därför positiv och dessutom skapas upp till 0,30 USD värde i den mottagande ekonomin. Totalt skapas alltså runt 45 cents värde i världsekonomin för varje dollar som flyttas ut och båda länderna blir vinnare. När ett likadant tjänstearbete flyttar ut från Sverige är dock bilden något annorlunda. På grund av att svenska företag oftare flyttar verksamhet till Östeuropa, som är dyrare än Indien och Kina dit amerikanska företag flyttar verksamheten, samt på grund av en dålig förmåga att skapa nya arbeten skapas bara cirka 0,85 kronors värde för varje krona tjänstearbete som flyttar ut. Tack vare den positiva effekten i den mottagande ekonomin blir effekten för världsekonomin fortfarande positiv, men Sverige blir i dagsläget en förlorare (bild 36). Problemet är inte unikt för Sverige. Frankrike, Tyskland och Danmark skapar alla mindre än en krona värde för varje krona som flyttar ut. Dock ligger Danmark med sina 0,93 kronor betydligt närmare gränsen för när ekvationen blir positiv. Grundorsaken till detta är Danmarks högre återanställningsgrad.

Med en hög takt av globalisering och en ständigt ökande global konkurrens är det därför nödvändigt för Sverige att öka förmågan att skapa nya arbeten.

Offshoring kan vara bra för båda de inblandade länderna, men på grund av den låga återanställningsgraden blir effekten för närvarande negativ för Sverige

BILD 36

Effekt på landets ekonomi av offshoring motsvarande 1 USD/EUR/SEK av tjänsteproduktion

Not: Offshoring = utflyttning av produktion och tjänster
Källa: McKinsey-analys

Det finns möjlighet att agera, men tiden är knapp

Enligt vad som diskuterats ovan kommer det att krävas stora förändringar för att öka möjligheterna för ekonomisk tillväxt i Sverige. Det är nödvändigt att agera för att kunna upprätthålla och förbättra det ekonomiska välståndet, samt på sikt säkra finansiering och kvalitet i den offentliga sektorn. Då den ekonomiska tillväxten de senaste 10 åren har varit god har det skapats ett handlingsutrymme för att genomföra de nödvändiga åtgärderna. Det kommer att ta flera år innan de nödvändiga åtgärder som genomförs

får full effekt. För varje år som går utan att åtgärderna genomförs blir det därför allt svårare att lyckas uppnå önskad effekt i tid och risken ökar att Sverige ska hamna i en negativ spiral där höjd skattekvot leder till ännu lägre förmåga att skapa arbetstillfällen (och till en större informell sektor), vilket betyder att ytterligare höjd skattekvot behövs etc. Sålunda går det inte att vänta med åtgärderna, utan det är nödvändigt att agera nu.

Ogynnsam demografiutveckling och ökande krav på hög omställningstakt i ekonomin på grund av globaliseringen gör att kraftfulla åtgärder måste vidtas för att undvika stora framtida problem.

Rekommendationer

Med en hög ambitionsnivå för den svenska ekonomin krävs stora förbättringar

Sverige måste skapa fler arbetstillfällen och öka produktiviteten i offentlig sektor till nivåer motsvarande de som uppnås i näringslivet. Samtidigt måste produktivitetstillväxten i näringslivet fortsätta att utvecklas på minst samma goda nivå som den gjort under det senaste decenniet.

Om ambitionsnivån är att den svenska tillväxten uthålligt ska vara stark nog att öka den relativa ekonomiska välfärden och på sikt ta Sverige tillbaka till 1970 års nivå relativt andra länder måste flera delmål uppnås. För det första behöver målet för varje bransch vara att bli mest produktiv i världen. Det målet inkluderar att ha en så produktiv offentlig sektor som möjligt, vilket är en förutsättning för att också kunna erbjuda en världsledande välfärd. För det andra behöver målet vara att

netto skapa minst en halv miljon nya arbetstillfällen under det kommande decenniet. Givet att mellan 100 000 och 200 000 jobb samtidigt försvinner till lågkostnadsländer innebär det att mellan 600 000 och 700 000 jobb behöver skapas brutto under tidsperioden. Exemplet Storbritannien visar att det inte är ett realistiskt mål, men givet de utmaningar Sverige har är det ett nödvändigt mål om ambitionsnivån enligt ovan ska kunna nås.

Åtgärder inom tre områden är nödvändiga

Givet de problem som tydliggjorts i de detaljerade branschstudierna och den makroekonomiska bilden kan man sluta sig till att Sverige har tre viktiga prioriteter för att skapa högre tillväxt:

För det första måste den goda produktivitetstillväxten i näringslivet upprätthållas. Som tidigare beskrivits har näringslivet de senaste tio åren uppvisat en stark produktivitetstillväxt. Denna har varit av avgörande betydelse för landets positiva ekonomiska utveckling, men då den delvis har möjliggjorts av engångseffekter i form av avregleringar i branscher med ett svagt utgångsläge är det inte självklart att det framöver fortsätter i samma takt. För att kunna upprätthålla den starka produktivitetstillväxten i näringslivet bör det därför vara prioriterat att fortsätta ta bort kvarvarande produktivitetshämmande barriärer och arbeta för ytterligare ökad konkurrens, till exempel i byggsektorn.

För det andra måste produktiviteten i offentlig sektor öka snabbt. Den demografiska utvecklingen tillsammans med Baumols sjuka innebär att Sverige kommer allt närmare en situation där det blir mycket svårt att finansiera välfärdstjänsterna. Det finns då en högst påtaglig risk att kvantiteten och/eller kvaliteten i de offentligt erbjudna tjänsterna måste sänkas. För att undvika att hamna i denna situation måste produktivitetssökningarna i den offentliga sektorn ske i ett tempo liknande det i näringslivet. Åtgärder för att möjliggöra detta är således viktiga.

För det tredje måste jobbskapandet i privata tjänstebanscher förbättras. Den bristande förmågan att skapa sysselsättning i privata tjänstebanscher som Sverige har visat under den studerade tidsperioden har behandlats ovan. Mellan 1992 och 2003 skapade

exempelvis Holland över tre gånger så många tjänstearbeten i näringslivet (som andel av befolkningen i arbetsför ålder) som Sverige gjorde (13,5 respektive 4,0 procent). Eftersom näringslivets tjänstebanscher utgör cirka 40 procent av det totala antalet sysselsatta i Sverige är det allvarligt att inte fler jobb kan skapas där. Särskilt allvarligt blir det i ljuset av det ständigt pågående skiftet i ekonomin där tillverkningsindustrin sysselsätter allt färre medan tjänstesektorn sysselsätter allt fler. Att lösa detta problem är av stor betydelse för landets ekonomi.

Om Sverige lyckas med dessa områden kan det ekonomiska välbståndet förbättras avsevärt. Med en produktivitetstillväxt i näringslivet som fortsatt är 1 procentenhet högre än genomsnittet i OECD kombinerat med 500 000 nya arbetstillfällen skulle Sverige hamna mycket nära Schweiz i köpkraftskorrigerad BNP per capita. Schweiz ligger idag på den femte plats i OECD:s välbständliga som Sverige innehade 1970.

Ingen aktör kan idag ensam genomföra de nödvändiga åtgärderna inom dessa tre områden. Politiska beslutsfattare, företag och fackförbund behöver alla bidra till förändringarna. Givet de utmaningar och nödvändiga målsättningar som den svenska ekonomin står inför måste alla dessa tre aktörer bidra till förbättrade utsikter. När alla tre aktörerna förstår vad som behövs för att driva på utvecklingen och alla bidrar med sin del får man de bästa resultaten, vilket till exempel kan ses i den starka utvecklingen inom fordonsindustrin.

Politiska beslutsfattare, näringsliv och fackförbund måste alla bidra för att det ska vara möjligt att genomföra de nödvändiga åtgärderna.

Politiska beslutsfattare bör skapa förutsättningar för ökad produktivitet samt sänka totalkostnaden för arbete

Givet de tre prioriterade områdena för förändringar har politiska beslutsfattare en mycket viktig roll att spela. De kan dock inte ensamma genomföra alla förändringarna eftersom arbetsmarknadens parter i den svenska modellen har en stark ställning.

Fortsätt att stimulera konkurrensen i näringslivet

Tre kategorier av åtgärder har som tidigare visats bidragit till ökad produktivitet genom att öka konkurrensen; avregleringar på branschnivå, EU-inträde och skarpare konkurrenslag och tillämpning. Sverige bör fortsätta på den inslagna vägen och överväga om ytterligare åtgärder kan vidtas för att stärka konkurrensen.

På branschnivå har mycket gjorts, men en del återstår. Bland de branscher som studerats i denna rapport finns det flera exempel. Inom byggbranschen är listan lång; förenklade detaljplaner, enklare funktionella byggnormer, gemensamma europeiska regler för byggmaterial och åtgärder för att minska den informella sektorn bör alla stå på agendan. Inom banksektorn finns det konkurrenshämmande regleringar för betalningssystem. Inom detaljhandel kan en ytterligare betoning av vikten av att öppna möjligheter för nya aktörer skärpa konkurrensen, framförallt inom livsmedelsdelen. Samtliga dessa åtgärder kan förbättra konkurrensen, vilket i förlängningen ger högre produktivitet och ekonomiskt välbefinnande. En mer detaljerad diskussion om de åtgärder som krävs i de enskilda branscherna återfinns i de branschstudier som genomförts som ett led i denna studie.

EU-inträdet har haft stora positiva effekter i de belysta branscherna, exempelvis inom livsmedelsindustrin. Att ytterligare använda EU som en metod att öka tillväxttakten är önskvärt, exempelvis genom att arbeta för ett utvidgat servicedirektiv. Vaxholmskonflikten visar vilka spänningar som kan uppstå i en sådan process, men det är önskvärt för landet som helhet att exponera skyddade branscher för internationell konkurrens. Vinster och höga löner ska skapas av hög produktivitet, inte av barriärer för nya aktörer.

Konkurrensverkets roll har stärkts och det bör betonas att det har en viktig funktion för att upprätthålla god konkurrens. Det finns många exempel på områden där branschstrukturen gör att Sverige bör vara vaksamt, exempelvis värdekedjan för mjölk- och köttprodukter, byggvarumaterial och livsmedelsdistribution. Liknande exempel finns i en lång rad branscher som ligger utanför den här rapportens fokus.

Med de starka indikationerna på konkurrensens betydelse för landets ekonomiska välbefinnande bör politiska beslutsfattare överväga vilka ytterligare åtgärder som kan läggas till de tre ovan diskuterade. Ett sätt kan vara att aktivt arbeta med att öka kundrörligheten – konkurrensen på en marknad fungerar ju bara om kunderna systematiskt byter till bättre eller billigare produkter/tjänster då sådana erbjuds. Detta kan göras genom att hjälpa konsumenten att utvärdera kvalitet och prissättning på områden där det är svårt eller tidskrävande att göra det själv. Ett antal sådana verktyg finns redan idag, exempelvis Råd&Rön, Telepriskollen och PRO:s matprisjämförelser etc. Det finns dock sannolikt stora möjligheter att öka deras betydelse och räckvidd. Vidare kan förbättrade flyttrutiner i den finansiella sektorn, där det idag, till skillnad från på bostadsmarknaden, på flera produkter finns en "flyttskatt", bidra till att öka kundrörligheten.

Öka produktiviteten i offentlig sektor

I ljuset av demografiförändringar, Baumols sjuka och det faktum att 30 procent av de sysselsatta arbetar där är produktiviteten i offentlig sektor central för landets ekonomi. Utan hög produktivitetstillväxt i den offentliga sektorn blir det omöjligt att på samma sätt som idag finansiera välfärden. Effekten skulle bli antingen kraftiga nedskärningar i kvalitet och/eller kvantitet, eller ett betydligt ökat inslag av självfinansiering.

De politiska beslutsfattarna har stort inflytande över den offentliga sektorns produktivitet utveckling och det kommer därför an på dem att stimulera förbättrad produktivitet. Det svenska näringslivet har visat att det är möjligt att även i tjänsteintensiva branscher (exempelvis banksektor och detaljhandel) upprätthålla en stark produktivitetstillväxt. Det är därför viktigt att dra lärdom av de faktorer som drivit på produktiviteten i näringslivet och återskapa liknande mekanismer i de offentliga verksamheterna.

Ett antal viktiga förutsättningar behöver finnas på plats för att skapa produktivitetstillväxt i den offentliga sektorn.

För det första måste det finnas mätbarhet. Eftersom man idag inte mäter output från den offentliga sektorn är det heller inte möjligt att mäta produktivitetstillväxten. Detta måste ändras för att skapa tillräcklig transparens och göra det möjligt att bedriva förbättringsarbete.

För det andra måste mål för produktiviteten formuleras och följas upp. Att som ägare och beställare ställa tydligare och högre krav på förbättringar i leveranskvalitet och kostnadseffektivitet stimulerar produktiviteten. Dessa krav bör även kopplas till ett tydligt ansvar för chefer på alla nivåer och till regelbunden utvärdering och konsekvenshantering. Eftersom produktiviteten även kan ökas genom ökat förädlingsvärde (volym och/eller kvalitet) så kan man genom att fokusera på produktivitet istället för kostnader förändra diskussionen om den offentliga sektorn från en resursfråga till en produktivetsfråga.

För det tredje måste konkurrensen ökas. Erfarenheterna från näringslivet visar på vikten av konkurrens som en avgörande katalysator för produktivetsförbättringar. Att konkurrensutsätta större delar av produktionen av offentliga tjänster är därför ett sätt att stimulera produktiviteten. Det är viktigt att poängtera att detta inte behöver betyda privatiseringar. Även med enbart offentlig produktion kan konkurrens introduceras; ett exempel skulle vara att strukturerat ge patienter rätt att välja sjukhus för att introducera ett mått av konkurrens mellan olika vårdinrättningar.

De konkreta åtgärdsprogrammen för att öka produktiviteten i offentlig sektor måste skraddarsys utifrån varje verksamhet. Att så görs är viktigt för att säkra kvaliteten för landets invånare i den offentliga sektorn.

Öka efterfrågan på arbete

Den höga totalkostnaden för arbete hindrar efterfrågan och därmed antalet arbetstillfällen som skapas i Sverige. Problemet är inte att efterfrågan saknas, utan att utbud och efterfrågan inte kan mötas under nuvarande kostnadsförhållanden. Den svaga förmågan att skapa arbeten är särskilt tydlig i tjänstesektorer och riskerar på sikt att leda till betydande problem för den svenska ekonomin. Det bör därför vara högt på de politiska beslutsfattarnas agenda att höja tillväxten genom att ta bort barriärerna mot arbetsskapande och på så sätt öka antalet arbetstillfällen.

Målet är att sänka totalkostnaden för arbete så att efterfrågan och utbud kan mötas. Ett uppenbart sätt att göra detta är att minska skattekilarna. Det måste naturligtvis göras med hänsyn till de statsfinansiella konsekvenserna, men givet utmaningarna Sverige står inför blir konsekvenserna ännu större om man inte gör något. För att begränsa effekterna på statsfinanserna kan man göra riktade åtgärder mot de branscher där skattekilarna har störst effekt, främst branscher som präglas av högt arbetskraftsinnehåll, småskalig industristruktur med inslag av svartarbete, tjänster som säljs direkt till konsument, begränsad produktivitetsskillnad mellan utföraren och beställaren och hög pris-känslighet. Exempel på sådana branscher är renovering inom byggindustrin, restaurang, hushållsnära tjänster och personliga tjänster (inklusive rådgivningstjänster). Denna metod har också provats tidigare, till exempel genom ROT-avdraget inom byggindustrin.

Ett annat sätt att sänka totalkostnaden för arbete är att sänka de relativa nettolönerna, antingen genom att sänka de nominella lönerna eller genom att sänka reallönerna över tid. Det förefaller osannolikt att arbetstagarna skulle gå med på sänkta nominella löner, men relativa förändringar i reallösnivåer över tid är i högre grad möjligt att åstadkomma. Eftersom ersättningsnivåerna i trygghetssystemen fungerar som ett slags golv för de lägsta lönerna kan man på sikt sänka totalkostnaden för låglönearbete genom lägre ersättningsnivåer. Eftersom utgifterna i trygghetssystemen skulle gå ned är detta sätt mer än självfinansierande. En nackdel är dock att det i en låginflationsmiljö tar lång tid att justera reallönerna på detta sätt. Därför är det möjligt att ett val av detta tillvägagångssätt skulle behöva kombineras med ett höjt inflationsmål.

Olika sätt att minska skattekilarna för arbete

Det finns flera sätt att åstadkomma lägre skattekilar på arbete och det ligger utanför den här studien att detaljerat beskriva de exakta mekanismerna för hur det kan ske. Man kan dock klassificera åtgärderna beroende på var i värdekedjan de sätts in. Dels kan åtgärder sättas in för att sänka kostnaden för producenten, till exempel sänkt arbetsgivaravgift eller ett större förvärvsavdrag för arbetstagarna som får motsvarande genomslag på bruttolönen, det vill säga oförändrad nettolön men lägre bruttolön. Dels kan man använda sig av åtgärder som sänker kostnaden för konsumenten, till exempel sänkt moms eller rätt till skatteavdrag för tjänsten.

När det gäller främst den första kategorin av dessa åtgärder måste ett samspel till mellan flera olika parter för att den sänkta arbetskostnaden verkligen ska leda

till lägre kostnader för konsumenten och därmed ökad konsumtion. Sänkta kostnader för producenten måste få genomslag i lägre priser för att tjänsten/produkten ska bli billigare för konsumenten. I en bransch med hög konkurrens kommer detta med största sannolikhet att ske, men det kommer an på politiska beslutsfattare, media och intresseorganisationer att vara uppmärksamma på utvecklingen och slå larm om så inte sker.

När det gäller förvärvsavdrag är det sannolikt inte möjligt att rikta åtgärden mot en speciell bransch. En sådan åtgärd behöver införas brett över hela ekonomin och blir därför dyrare att genomföra. Dessutom måste kollektivavtalen arbetas om vid en åtgärd som förvärvsavdrag för att förhindra att hela besparingen går direkt till löntagaren utan att ge någon effekt på tjänstens pris.

Skapa förutsättningar för att hålla en hög omställningstakt i ekonomin

Förutom de tre prioriterade åtgärdsområden som diskuterats ovan bör man även förbättra möjligheterna att hålla en hög omställningstakt i ekonomin. Som ett led i detta bör man överväga att hitta nya vägar att öka flexibiliteten på arbetsmarknaden. Som tidigare belysts präglas arbetsmarknaden i Sverige av inlåsningseffekter och en viss trögrörlighet. Dels leder detta till lägre takt i strukturomvandlingar i ekonomin, dels är det en bidragande orsak till det låga nyföreta-

gandet i Sverige. Genom att ändra modellen från en trygghet i det jobb man redan har till en trygghet att kunna få ett nytt arbete om man förlorar sitt gamla skulle trögrörligheten minskas. Det danska exemplet med Flexicurity visar att det är möjligt att kombinera en anglosaxisk modell med hög rörlighet på arbetsmarknaden med en skandinavisk modell med god ersättning och aktiveringsstöd till de arbetslösa. Även om den danska modellen inte är något Sverige kan och vill kopiera rakt av är den ett illustrativt exempel på att andra modeller är möjliga.

Företagen måste fortsätta att förbättra sig

Företagens roll i ekonomin är att leverera värde till sina aktieägare. Som Adam Smith påvisade redan på 1700-talet är detta i välfungerande marknader konsekvent med ett lands ekonomiska utveckling, då välståndshöjande produktivitetsförbättringar går hand i hand med högre vinster.

Företagens utveckling har varit av avgörande betydelse för Sveriges positiva utveckling under det sista decenniet och det är viktigt för landets framgång att de fortsätter att leverera produktivitetsförbättringar.

Spektrumet av strategier och operationella förbättringar som behövs för att säkerställa detta är mycket brett och syftet med denna rapport är inte att försöka beskriva dessa. Några lärdomar från de analyserade branscherna kan dock vara värda att reflektera över.

För det första är stora produktivitetsförbättringar nästan alltid möjliga. Fordonsindustrin är sannolikt den mest avancerade av alla branscher i ekonomin, det är ingen slump att de flesta företagsledningsmetoder uppstår just där, och har trots det de senaste åren legat på 8 procent årlig produktivitetsförbättring i Sverige och runt 5 procent i Japan och Frankrike. Många branscher med låg produktivitetstillväxt, exempelvis byggbranschen, skulle sannolikt kunna leverera snabbare produktivitetstillväxt och de företag som går i branschen tjäna mer pengar.

För det andra är en skyddad branschmiljö inte någon ursäkt för ett företag att ha låg produktivitet. Enskilda företag som IKEA och H&M i detaljhandeln visar att det även i branscher med svag konkurrens går att utveckla riktigt högproduktiva, internationellt konkurrenskraftiga företag.

För det tredje visar samma exempel att hög produktivitet som utvecklats lokalt i en bransch kan skapa möjlighet att expandera internationellt och därmed skapa mångdubbelt mer värde för aktieägarna än om företagen endast stannar i Sverige. Företag i andra branscher med hög produktivitet, exempelvis bankbranschen, skulle sannolikt kunna få mer utväxling på sin höga produktivitet genom mer ambitiös internationell expansion.

En sista lärdom är att barriärer inte håller för evigt. Företag och anställda i skyddade branscher kan under en period överleva och ha bra avkastning på kapital och arbete. Då branschen öppnas upp för internationell konkurrens, så som skett exempelvis inom svensk detaljhandel och livsmedelsindustri under det senaste decenniet, kommer låg produktivitet att synliggöras och omstruktureringar ske snabbt och smärtamt, ibland med utslagningar av hela verksamheter som följd.

I det långa loppet ligger produktivitetstillväxt i allas intresse. Det är den som möjliggör vinstökningar, högre reallöner och lägre priser för konsumenterna.

Fackföreningar bör i ökad utsträckning sträva efter högre produktivitet

Facket har en stark ställning och spelar en viktig roll i den svenska ekonomin. Under de senaste 10-15 åren har de i stort hanterat sin roll mycket väl genom att bejaka omstruktureringar och bidra till en ansvarsfull lönebildning. Fackets uppdrag att agera i medlemmarnas intresse är dock i vissa situationer inte i linje med vad som är bäst för hela ekonomin. Att kommentera hur fackföreningarna bör agera är därför komplext, särskilt som de utsätts för olika utmaningar i olika branscher.

I branscher som redan idag utsätts för stark global konkurrens, eller i ökande utsträckning kommer att göra det, gynnas fackets medlemmar av produktivitetsökningar eftersom de bidrar till ökad konkurrenskraft och därmed skapar både förutsättningar för att bibehålla jobben och utrymme för reallöneökningar. I flera av dessa branscher har fackföreningarna välkomnat detta och har länge arbetat i samförstånd med arbetsgivarna för att öka produktiviteten – fordonsindustrin är kanske ett av de bästa exemplen. Det goda samarbetet mellan metallfacket och fordonstillverkarna har varit en väsentlig faktor bakom den mycket starka utveckling som fordonsindustrin i Sverige har upplevt. Effekten har blivit att Sverige idag har en internationellt sett mycket produktiv fordonsindustri, samtidigt som antalet anställda har ökat.

Facket i branscher påverkade av global konkurrens bör därför ställa krav på arbetsgivarna och agera för att öka produktiviteten. Krav bör även ställas på att reducera hindrande produktmarknadsregleringar och handelshinder. Vidare bör fackföreningarna i dessa branscher verka för ökad produktivitet i inhemska branscher som inte är utsatta för den globala konkurrensen – eftersom en stor del av den enskilde individens konsumtion sker i Sverige leder låg produktivitet i till exempel detaljhandeln eller byggindustrin till att bilmontörens lön räcker till mindre varor än vad som borde vara fallet. Andra fack bör till exempel därför kräva att byggindustrin och byggfacket släpper in mer utländska aktörer för att öka konkurrensen och sänka kostnaderna.

Individuella fackförbund som verkar i branscher som är inhemska och mer skyddade från internationell kon-

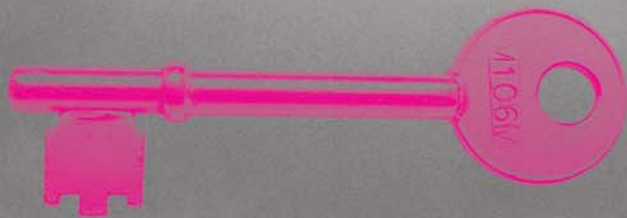
kurrens har ofta en mer kluven roll i produktivetsarbetet. Utan konkurrenstryck kan det på kort sikt vara rationellt för dessa fackföreningar att motarbeta produktivetsförbättringar som leder till personalrationaliseringar. Detta gäller dock bara om man enbart ser till de egna medlemmarnas bästa. Breddar man målfunktionen till att omfatta exempelvis alla fackligt anslutna eller samtliga löntagare blir bilden annorlunda. De produktivetsförbättringar som sker i en bransch får ju positiva effekter för alla de som arbetar i andra branscher och leder generellt till högre reallöner. Även personer som inte arbetar får del av förbättringarna på detta sätt. På så sätt är produktivetsförbättringar ett sätt att vara solidarisk med andra grupper i samhället.

Historiskt sett har många fackförbund varit bra på att se dessa bredare konsekvenser, men det finns exempel på fackförbund som kan bli bättre. I de enskilda branscher som analyserats i denna studie märks till exempel Handels, vars lönetillägg på vissa arbetstider styr butikerna till öppettider som både är kortare och inte optimala för kunderna, och Byggnads, vars rigida uppdelning av arbetsmoment ökar kostnaderna för byggnationer och därmed minskar den totala efterfrågan.

Det borde sålunda ligga i alla fackförbunds intresse att arbeta tillsammans med arbetsgivarna för att öka produktiviteten signifikant. Endast genom stark produktivetsutveckling kan jobben på lång sikt räddas. Eftersom ökad produktivitet i ekonomin även leder till förbättrade reallöner för den anställda, genom löneökningar och/eller genom prissänkningar, borde incitamenten för fackförbunden vara än starkare att aktivt medverka till förbättrad produktivitet.

Sverige har under det senaste decenniet genomgått en period av god ekonomisk utveckling. Huvudsakligen har detta varit en följd av hög produktivitetstillväxt i näringslivet, även om det fortfarande finns mycket kvar att göra. Dock har förmågan att skapa nya arbetstillfällen varit låg och produktiviteten i den offentliga sektorn inte tillräcklig. Eftersom Sverige samtidigt står inför betydande utmaningar i form av demografiutvecklingen och globaliseringen behöver åtgärder genomföras nu för att förbättra den ekonomiska tillväxten och säkra finansiering och kvalitet i välfärden. Med detta som bakgrund måste alla parter – politiska beslutsfattare, fackförbund och näringslivet – bidra, agera och tillsammans arbeta för ökad produktivitet i både näringslivet och den offentliga sektorn, samt skapa förutsättningar för fler arbetstillfällen i främst tjänstesektorn.

McKinsey & Company, Inc. Sweden (USA) svensk filial
Klarabergsviadukten 70
Box 70371
107 24 Stockholm
Tel: 08-700 64 00
Fax: 08-700 65 00
www.mckinsey.com

Design by Cabesa
Copyright © 2006 McKinsey & Company

McKinsey&Company